CRISTÒFOR COLOM VA SER CATALÀ
LLUÍS ULLOA
Ex-Director de la Biblioteca Nacional de Lima
CRISTÒFOR COLOM VA SER CATALÀ
LA VERITABLE GÈNESI DEL DESCOBRIMENT
(Traducció i biografia de l'autor per
DOMÈNEC DE BELLMUNT)
SEGONA EDICIÓ
A LÓPEZ LLAUSÀS Impressor - Diputació, 95 - BARCELONA
LLIBRERIA CATALÒNIA
PLAÇA DE CATALUNYA, 17
BARCELONA
Es propietat de l'autor.
Concessió especial per a la traducció catalana, el traductor i els editors de la qual, es reserven els drets corresponents. Queda prohibida la reproducció o traducció a cap altra llengua.
UNA INTERVIU BIOGRAFIA
Copyright 1927 by Lluís Ulloa
Digitalització by Manel Capdevila
Correcció al català normatiu
by Martí Vergès Trías - 2006

UNA INTERVIU BIOGRAFIA 3
PRÒLEG 9
CAPÍTOL I - EL VERITABLE NOM PATRONÍMIC DEL DESCOBRIDOR 13
CAPÍTOL II - COLOM, COGNOM CATALÀ 20
CAPÍTOL III - LA CATALANITAT DE COLOM NO SOLAMENT ÉS POSSIBLE SINÓ PROBABLE 27
CAPÍTOL IV - LA NOBLESA I LES ARMES PERSONALS DE COLOM 28
CAPÍTOL V - EN QUINA LLENGUA VA SER ESCRITA LA CARTA A SANTÀNGEL? EN CASTELLÀ O EN CATALÀ? 38
CAPÍTOL VI - ELS INDISCUTIBLES "CATALANISMES" DE COLOM 48
CAPÍTOL VII - LA "TOPONÍMIA" COLOMBINA 51
CAPÍTOL VIII - REFERÈNCIES GEOGRÀFIQUES 55
CAPÍTOL IX - COLOM I EL LUL·LISME 58
CAPÍTOL X - INDICIS REVELADORS 74
X.I - EL BISBE DE LLEIDA "EN FERRER COLOM" 74
X.II - ELS Jaume COLOM 77
X.III - MIQUEL BALLESTER 81
CAPÍTOL XI - DESXIFRAMENT DE LES SIGLES 84
CAPÍTOL XII - EL GRAN PLET DE SUCCESSIÓ DEL "MAYORAZGO" UNA CONFESSIÓ DE PART DELS COLOMBO EVASIVES I CONFUSIONS DELS COLON 87
XII.I - ANTECEDENTS I SÍNTESI DEL PLET 87
XII.II - ELS ARGUMENTS DE DON BALTASAR: LA SEVA GENEALOGIA 91
XII.III - LES ARMES DELS COLOMBO I LES DELS COLOM UNA CONFESSIÓ DE PART ITALIANA (95) 93
XII.IV - COLOMBO CONTRA COLOM UNA ALTRA INVOCACIÓ A COLOMO I COLOM (98) 100
CAPÍTOL XIII - LA ESTRANGERIA DE CRISTÒFOR I LA NACIONALITZACIÓ DE JAUME COLOM EL GRAN 107
CAPÍTOL XIV - LA PERSONALITAT DEL DESCOBRIDOR DINTRE ELS COLOM CATALANS110
XIV.I - ELS FETS CONSTATATS DE LA VIDA DE COLOM ABANS DEL 1486 112
XIV.II - COLOM I RENÉ D'ANJOU 113
XIV.III - EL NAUFRAGI EN AIGÜES PORTUGUESES 116
XIV.IV - COLOM A ISLÀNDIA I GROENLÀNDIA 119
NOTES EXPLICATIVES 123
NOTES BIBLIOGRÀFIQUES 124

UNA INTERVIU BIOGRAFIA

Hi ha homes que són al món material sense adonar-se'n, uns, consagrats al culte diví nodrint-se en la fe religiosa, i altres, donats de ple a la vida intel·lectual alimentant llur esperit en la font misteriosa de l'estudi. Per això els sants i els savis, encara que estiguin distanciats moralment per creences distintes, tenen un punt de semblança innegable; en el fons són a la vida corporal d'una manera episòdica, formen part de la societat humana inconscientment; els uns i els altres pertanyen al món de l'esperit, són elements importants de l'elevat regne de la fe i de l'intel·lecte.

Quan, per primera vegada, vaig estrènyer la mà de Don Lluís Ulloa, vaig tenir la impressió que em trobava davant d'un savi autèntic. Els savis són, sense voler, els més grans contraventors de les lleis elementals que regulen l'ordre i la normalitat externa de la vida social. Carregats de papers, com un arxiu ambulant _oh, deliciosa caricatura de Don Lluís!_ absorts en les seves importants meditacions van pel carrer com uns autòmats, passant per llocs que l'interès del trànsit prohibeix, portant sempre la direcció contrària i fent desesperar els agents que vetllen per la circulació. Generalment els savis tenen mala lletra, vesteixen segons una moda arraconada fa un segle i no saben fer-se sols el nus de la corbata. Amics de la simplicitat més còmoda i fàcil, adopten, despreocupadament, un coll tres punts més ample adornat amb un llaç de corbat apriorístic, magre i incolor.

El senyor Ulloa és un home amable, bondadós, gairebé angelical en el tracte privat. Té cinquanta set anys i se n'ha passat quaranta donat a l'estudi, a la lectura i a la investigació històrica. Aquesta contínua vida de biblioteca,

de neguit científic, d'ànsia insaciable de veritat, ha donat al seu rostre un bany de pal·lidesa singular. Hom diria que la pantalla de la làmpada elèctrica, de la biblioteca o del despatx, ha volgut deixar a la seva cara un testimoni perdurable de la seva llum esgrogueïda i tèbia.

Quan el senyor Ulloa em va fer l'honor d'invitar-me a traduir a la nostra llengua el seu estudi sobre l'origen de Colom, vaig creure interessant de donar a l'opinió catalana una notícia biogràfica de la persona de l'autor. Encara que, naturalment, la personalitat científica de Don Lluís Ulloa és prou coneguda, em va semblar que una biografia d'aquest savi peruà seria un indicat complement del seu llibre, les primícies del qual ha volgut atorgar a l'edició catalana.

Enemic, però, de les biografies encartronades fetes a base del confitat informatiu que es troba als diccionaris enciclopèdics, he volgut donar a la fotografia literària d'aquest nou amic de les nostres coses, el caire de vivacitat i de frescor que es respira a través les impressions d'una interviu.

Una tarda, doncs, vaig presentar-me a casa del senyor Ulloa. Viu a un barri extrem de París, el districte XX, a un racó quiet i pacífic on no arriba l'infernal batibull de les grans vies de la ciutat. Vaig trobar el senyor Ulloa assegut a la taula del menjador transformada en taula de despatx, entremig d'un desordre desconcertant de llibres i papers, absort totalment per la seva tasca d'estudi i de recerca. Em va semblar que aquell home, físicament poc important, era l'esperit gran i lluminós d'un laboratori magnífic. El senyor Ulloa m'allargà les seves mans fines i pàl·lides i em convidà, gentilment, a seure.

Els meus veritables estudis _comença dient-nos el nostre interlocutor, contestant a les qüestions que li posem _van ser d'Enginyer de mines, encara que molt aviat vaig decidir-me a seguir diversos cursos de Lletres.

Acabats els meus estudis vaig dedicar-me als de l'antiga mineria colonial del Perú, és a dir, a la història de la mineria espanyola al Perú, realitzant aquests treballs amb una finalitat essencialment pràctica: La de reconèixer les antigues riquíssimes mines abandonades i refer l'estadística de llur producció. Cal tenir en compte _ens diu el senyor Ulloa_ que el Perú va ser un país principalment miner i que la seva riquesa en mines és la més variada i rica del món.
- Vol parlar-nos del seus principals estudis històrics?
- D'aquestes investigacions sobre la riquesa minera vaig passar naturalment a l'estudi de la història peruana i sud-americana en general. Trobant-me a Europa l'any 1896, el govern peruà em confià una delicada missió: Anar formant als arxius d'Espanya tota la col·lecció diplomàtica del Perú, no solament en vista de la seva història internacional, sinó també amb un objecte pràctic: el de documentar-se per atendre als diversos litigis que, per qüestió de límits, sostenia amb l'Equador, Bolívia, Colòmbia i Brasil.

Durant vuit anys _segueix dient-nos el senyor Ulloa _vaig recórrer tots els arxius i biblioteques d'Espanya i les de Londres i París. Així es formà una col·lecció immensa que es guarda, en la seva major part, al Ministeri d'Afers Exteriors del Perú o a la seva Biblioteca Nacional. Part d'aquesta vasta col·lecció ha estat publicada com un annex als Al·legats peruans en els arbitratges de límits amb l'Equador i Bolívia, resolts ja fa alguns anys a Madrid i

Buenos Aires respectivament. Són més de trenta volums de valuosos documents històrics colonials, sud-americans.
- Ens agradaria conèixer la seva referència personal de les polèmiques que ha sostingut al seu país..._insinuem_.
- De tornada al Perú vaig continuar els estudis històrics començats, per tal d'ampliar-los, des del punt de vista diplomàtic i geogràfic. Vaig sostenir una sorollosa polèmica històrica amb escriptors i historiadors equatorians i colombians, a propòsit d'un pretès protocol de límits que havia estat signat entre Perú i Colòmbia l'any 1830. Vaig arribar a demostrar la seva falsedat, evitant així una guerra entre Perú i l'Equador, el qual reclamava l'execució del fals protocol. Tan exaltats estaven els ànims, que tots dos països havien mobilitzat llurs tropes. Provada, però, la falsedat del famós protocol (dit de «Pedemonte Mosquera») s'evità una catàstrofe. L'Ajuntament de Lima, per regraciar-me d'aquests estudis, sostinguts serenament enmig d'un xàfec d'amenaces i protestes, m'atorgà una medalla d'or que no vaig voler acceptar, car amb mi s'havien comès algunes injustícies que no podien ser esborrades amb l'or d'una medalla.
- I de les seves tasques periodístiques? _preguntem_.
- El meu germà gran, ja mort, era home polític, diplomàtic i periodista, fundador del gran diari de Lima "*La Prensa",* on vaig escriure molts anys sobre temes internacionals i històrics.
El 1914 se m'anomenà director de la Biblioteca Nacional de Lima, on vaig exercir el càrrec fins que, uns anys més tard, el govern em confià novament una missió especial d'estudi en els Arxius i Biblioteques d'Europa. el 1922 vaig renunciar el càrrec.
- Les seves principals publicacions?... Perdoni la nostra incurable curiositat...
- He passat molts anys sense publicar gran cosa. Durant el

llarg període en què he treballat per Europa en missió oficial tots els meus treballs escrits s'han reduït a informes i memòries, enviades al govern del meu país. Tinc publicada una obra sobre història peruana i una altra que és un recull dels treballs polemístics en l'afer del protocol Pedemonte. Un estudi sobre la regió aurífera i l'explotació minera el segle XVI. Un altre estudi geogràfic premiat per la Societat de Geografia de Lima.

En col·laboració amb el professor Carles Wiesse, de la Universitat de Lima, he publicat un volum d'història per al qual em pertocà estudiar l'època dels Inques i el descobriment i conquesta del Perú, pels espanyols.

Diversos fascicles, reculls d'articles i de campanyes periodístiques. Des de les planes de "*La Prensa*" vaig defensar sempre la reconciliació peruana-xilena davant el perill dels EU.

Deixem el senyor Ulloa continuant la seva tasca. Li preguem insistentment que no es mogui del seu lloc d'estudi i sortim, de puntetes, camí del París bulliciós que atabala i electritza els nervis.

Abans de sortir parlem uns moments de la seva tesi, base del llibre que avui donem a l'opinió catalana. Don Lluís Ulloa parla amb veu fina de to, però tallant com un bisturí.

El seu temperament de polemista es revela espontàniament... Es un matemàtic que sap endolcir l'aspror de les seves argumentacions sòlides i sospesades amb una mitja rialleta suau i simpàtica.

No podríem acabar aquestes notes informatives sobre la

personalitat de Don Lluís Ulloa sense regraciar-li la seva deferència amb nosaltres, obtenint dels editors que han de publicar el seu llibre en castellà, francès, anglès, alemany i italià que l'edició catalana sigui la primera en veure la llum. Es un gest altament simpàtic que el públic català sabrà agrair.

Domènec de Bellmunt

PRÒLEG

L'adolescència dels pobles és com la dels individus: tota feta d'inquietuds i de curiositats. Els infants s'acontenten amb les llegendes, substitueixen el coneixement objectiu amb la suggestió de la faula. En arribar a la pubertat ja volen conèixer de més a prop les coses, i a mesura que avancen en el camí de la vida senten com els fereix més profund i punyent el sagrat fibló de la veritat.

Això ens passa ara a nosaltres a Sud-Amèrica. Fills de la colonització europea, confiats cegament en la saviesa materna, hem cregut fins avui, sense cap malfiança, en les velles narracions que sobre els nostres orígens i sobre el nostre adveniment a la vida civilitzada, deixaren fetes els antics cronistes espanyols i han repetit i repeteixen encara els historiadors i compiladors d'Europa.

Però, apropant-nos a la majoria d'edat, hem començat a adonar-nos que tot això més que història és llegenda, més que crítica racional, prejudici i mentida convencional. Neix en nosaltres, en conseqüència, la rebel·lia contra l'error i l'engany i sentim una ànsia forta d'emancipar-nos de la tradició i de caminar lliurement pels camins que menen al coneixement real dels fets pretèrits.

I a l'impuls d'aquesta rebel·lia i a l'ànsia d'aquest coneixement ha obeït el desenrotllament del treball d'investigació, el primer esbós del qual presento en aquest llibre.

Ja fa molt temps que vaig dubtar de l'autenticitat de la versió tradicional sobre l'origen de Colom i del descobriment d'Amèrica. En les narracions oficials, en les contradiccions dels cronistes oficiosos i de llurs

continuadors, vaig endevinar-hi l'ocultació d'algun d'aquests drames ombrivols que abunden a la història medieval. Colom carregat de cadenes per Bobadilla se m'apareixia com un altre Príncep de Viana empresonat per un delicte del qual no n'era responsable: el delicte d'existir. I la ficció històrica del Cristoforo Colombo no em semblava pas més digna de respecte que la del plagi del nom del Nou Món per Amèric Vespuci.

Així és, efectivament. La investigació metòdica i pacient ha confirmat, en les seves bases principals, les evocacions de la intuïció. Molts anys d'estudi i d'anàlisi m'han portat a les conclusions que exposo breument i que penso ampliar i completar en publicacions posteriors.

Amèric Vespuci privà a Colom de la justa glòria de donar el seu nom al Continent que aquest darrer va descobrir. El Colombo de Gènova _si és que va existir, realment _va robar al Colom català no solament la glòria, sinó àdhuc la personalitat. I quatre segles sencers i dotze generacions d'homes, savis i del *vulgus*, s'han fet còmplices d'aquest crim monstruós.

Però creiem arribada l'hora de les reparacions. Si no és possible canviar el nom d'Amèrica, almenys que sigui tornat el seu legítim al que va descobrir-la. Deixem, doncs, en l'oblit, Cristoforo Colombo i que sorgeixi a la vida Xristo-Ferens Colom.

En aquesta empresa de la qual només sóc un soldat d'avantguarda, correspon la tasca principal a la intel·lectualitat catalana, al poble català en general. De què Colom va ser català, no n'hi ha cap dubte. No sóc pas jo el sol qui ho diu, car, com en les pàgines que segueixen es

veurà, ho han sospitat fa temps i gairebé ho han dit diversos savis de merescuda reputació.

Queda, sí, per identificar la seva persona. En aquest llibre s'estableixen les línies generals d'aquesta identificació; els arxius catalans donaran el que manca. Dintre o prop dels Coloms rebels de 1462 a 1472; prop o a l'entorn de la família Sa Costa i el Gran Maestre de l'Orde de Jerusalem en aquella època; potser no lluny dels Casanova emparentats al Bearn i la Gascunya; heus aquí per on cal efectuar les recerques. La meva designació gairebé està feta. Fidel, però, als mètodes de demostració matemàtica, lenta i segura, no m'aventuraré a presentar-la fins que la tingui completament i degudament comprovada o rectificada.

No és, de totes maneres, el lloc de naixement de Colom el més important, dins l'estudi que correspon a la intel·lectualitat catalana. A ella pertoca sobretot posar en clar la influència i les relacions de Colom amb el lul·lisme, amb la ciència geogràfica i la cartografia catalana o mallorquina, que ve a ser igual, i amb totes les activitats de Catalunya el segle XV, des de les industrials i comercials fins a les polítiques.

Per la meva part, em considero feliç de poder retre aquest petit tribut de simpatia i d'admiració a una regió d'Espanya a la qual fins ara no se li coneixia cap participació apreciable en el descobriment i conquesta d'Amèrica. Ho dic amb satisfacció per ella i per mi: Quan vaig iniciar els meus treballs sobre Colom, fa més de vint anys, ho vaig fer, en part, dominat per l' influència de la tesi gallega de Garcia de la Riega i àdhuc ansiós de veure-la confirmada. _Cal recordar que tinc un cognom gallec_. L'amor a la

veritat, però, no es sotmet als desitjos de la vanitat; tot cercant un Colón gallec vaig trobar-me un colom català. Tant millor per mi, car al mateix temps vaig trobar una gran història, la d'un poble petit que va saber, durant segles sencers, rivalitzar en la ciència i en la cultura amb els més grans d'Europa. Colom resultarà ser la derivació i el complement de Raimon Llull.

Que la intel·lectualitat catalana, doncs, porti a terme la gran obra de restauració històrica a què he al·ludit. A Sud-Amèrica trobarà qui secundarà els seus esforços, tot agraint-li que ens doni el coneixement complert d'aquell que mereix ser anomenat, pel que sofrí i lluità, no solament el pare, sinó el màrtir d'Amèrica.

CAPÍTOL I - EL VERITABLE NOM PATRONÍMIC DEL DESCOBRIDOR

Per a poder demostrar la veritat d'una tesi cal recórrer quatre etapes: provar la seva *possibilitat;* determinar la seva *probabilitat;* desenvolupar la seva *comprovació* i, finalment, establir-ne *l'evidència.*

La primera, l'essencial, encara que no l'única possible en relació a la pàtria d'un home, es fonamenta lògicament en l'origen i la nacionalitat lingüística del seu cognom, suposant que l'usi amb algun dret o, almenys, amb algun motiu. I aquí trobem, precisament, el primer problema relatiu al descobridor del Nou Món.

És perfectament sabut que des dels començaments del segle XVI, fins fa uns trenta anys, s'havia admès unànimement, tant a Espanya com a Itàlia, i a les Amèriques, que el nom primitiu, autèntic, genuí, de l'avui anomenat *Colón,* en castellà, va ser *Colombo,* patronímic netament italià.

Per a explicar la transformació de *Colombo* en Colón, s'acceptaven les estranyes i il·lògiques afirmacions consignades principalment en el llibre atribuït a En Ferran Colom, fill de l'almirall (1). Alguns erudits i historiògrafs, entre els quals pot comptar-se el savi nord-americà Henry Harrisse, un dels que més i millor han estudiat el problema en qüestió, emeteren una sèrie de dubtes a l'entorn de l'autenticitat d'aquest llibre acceptant-ne, però _cosa singular, tanmateix_ la pseudo-etimologia del nom Colón... Supressió eufònica de l'última síl·laba i amputació d'una cama de la *m* _com digué el cronista d'índies Fra Pere Simón_ (2) Aquestes operacions filològiques tenien

per objecte, segons les afirmacions dels sostenidors de tal tesi, l'espanyolització, és a dir, la castellanització del patronímic italià *Colombo.*

Cal agrair sincerament a l'erudit historiògraf gallec Don Celso Garcia de la Riega _encara que la seva tesi del Colom gallec sigui falsa_ el fet d'haver estat el primer que es rebel·là agosaradament el 1898 contra l'esmentat sistema, absurd a més no poder, de la castellanització per amputacions (3). EI senyor de la Riega ja va fer notar aleshores que no existeix cap document, espanyol o italià, oficial o oficiós, relacionat amb Cristòfor Colom o provenint d'ell, en el qual el gloriós descobridor aparegui no solament amb el pretès *Colombo,* sinó ni tan sols amb el de Columbo.

Hom pot constatar, d'altra banda, que la castellanització de Columbo o de Colombo no és pas Colón, sinó senzillament el mateix nom Colombo, com ho confirma *ultra les lleis fonètiques*_ el fet de què avui visquin a l'Amèrica llatina un sens fi d'italians de cognom Colombo, que no han pas tingut necessitat de canviar de nom per aconseguir que al cap d'una generació s'ignori la italianitat de llur cognom.

I conseqüentment a moltes de les seves encertades observacions, el senyor de la Riega sosva tenir _i allí començà l'error de tota la seva tesi_ que el nom d'origen de l'almirall, ja que no pogué ser Colombo, va ser Colón (amb *n* final) sense que hi hagués intervingut cap procés de castellanització, afirmant que aquest darrer nom el duia congènit.

No costa gens de destruir aquestes erònies teories. El

patronímic usat per Cristòfor, si no va ser primitivament Columbo ni Colombo, tampoc no va ser Colón. Vaig a demostrar-ho.

Quan apareix, indiscutiblement, per primera vegada, als ulls recercadors de la crítica històrica, la personalitat del descobridor?, el 1487, en uns breus i senzills documents, que són, autènticament, partides oficials de pagaments efectuats, per compte del Tresor Reial, al qui havia de donar un món als reis catòlics. Les partides de referència publicades des de 1827 per Fernández de Navarrete i reproduïdes mil vegades, designen sempre el descobridor amb el cognom de *Colomo.* Totes coincideixen igualment en aplicar a *Colomo* el qualificatiu d'«extranjero». Heus aquí les partides esmentades:

«Este dicho dia» _(5 de maig de 1487) diu Francisco González (el tresorer de Sevilla que consigna els pagaments)_ *«di a Xprobal Colomo, extrangero, tres mil maravedís, que está aquí haciendo algunas cosas complideras a servicio de sus altezas, con cédula de Alonso de Quintanilla, con mandamiento del Obispo.»*
«... en veynte e syete del dicho mes (27 d'agost de 1487) di á Xpoval Colomo quatro mill mrs. para yi al Real por mandado de sus Altezas por cédula del Obispo, son siete mill mrs. con III V. - que se le mandaron dar para ayuda de su costa por otra parte en III de Julio...»
«... este dicho dia (15 d'octubre de 1487) di à Xpoval Colomo quatro mil maravedís que sus Altezas le mandaron dar para ayuda de su costa por cédula del Obispo.»
«... En XVI de Junyo (de 1488) di a Xpoval Colomo tres mil maravedís por cédula de sus Altezas.» (4).

Francisco González creia, doncs _si és que no ho fingia_que Colom era estranger.
Però és que el cognom *Colomo* no solament no ha existit ni existeix a Castella ni enlloc d'Espanya, sinó tampoc a Itàlia ni a cap altre país. En conseqüència, Colomo és una forma castellanitzada que va fer servir González o que es va atribuïr el mateix Colom.

Això últim és més probable, perquè un quant temps després apareix un altre document que ja no emana de González, sinó que és una autèntica *cèdula reial,* datada a Còrdova, el 12 de maig de 1489, en la qual Don Cristòfor apareix també amb el cognom de *Colomo.* I en el lliurament d'aquesta cèdula intervé el secretari dels reis, Joan de Coloma, el qual és de suposar que havia de posar cura en què no hi hagués confusió de noms. (A)

Si Colomo no era, ni és avui encara, un cognom castellà, ni italià, ni de cap país, i si el descobridor es feia passar o passava almenys com estranger, quina va ser la forma originària del cognom castellanitzat *Colomo?* Segons les lleis filològiques i fonètiques del castellà, Colom és, indubtablement, el que els gramàtics anomenen una veu de castellanització *sàvia o culta,* procedent d'un radical, al qual, tractant-se de nom masculí, se li ha afegit una o.

Aquesta radical, és a dir, el nom original de l'usat aleshores per Cristòfor, va haver de ser, per consegüent, *Colom,* amb una *m* final, i no amb una *n.* Així, en aquells mateixos temps, Llull s'havia convertit en Lulio.

Això és un indici, gairebé una semi-prova, però no una prova completa. Cerquem-la.

Cronològicament, els documents autèntics sobre Colom que segueixen a l'esmentada cèdula reial són ja les capitulacions amb els reis catòlics, (abril del 1492) per a emprendre el viatge del descobriment (5). En aquests altres documents posteriors ja no es troba Colomo, sinó *Colón.*

Com s'explica aquest canvi? No és gens difícil de comprendre'l. Durant els sis anys transcorreguts entre el 1486 i el 1492, temps passat per Colom en terres d'Andalusia, l'ús del llenguatge vulgar va fer la seva obra. Així com Colomo és una castellanització culta o sàvia de Colom, el Colón, amb *n,* és una castellanització vulgar, merament fonètica. Ja fa molt temps que els gramàtics i els filòlegs deixaren legislat que els castellans, i sobretot els andalusos, canvien en *n,* la *m* final dels mots. D'Adam en fan Adán. D'Abraham en fan Abrahán. Colomo i Colón, només són, doncs, dues revelacions d'origen comú: Colom. Cristòfor el marí, ja una mica familiaritzat amb el castellà, optà per Colón.

Com es pot veure, el que només era un indici va passant a doble probabilitat. Arribarem, però, a l'evidència.

Als documents més amunt esmentats segueixen les dues cèlebres lletres, datades el febrer i març del 1493, en les quals Colom narra a Lluís de Santàngel, escrivà dels reis catòlics, i a Gabriel Sánchez, l'èxit del seu viatge. Totes dues cartes van ser impreses immediatament, tant en castellà com en llatí, tant a Espanya, com a Itàlia i França. I les edicions s'anaren repetint profusament, amb no poques variants, durant més d'un any. En totes aquestes edicions _ llevat d'una castellana_ fossin castellanes, franceses, italianes o flamenques, el nom de l'almirall es presenta—potser contra la seva voluntat—en la seva forma

genuïna: COLOM.

Heus aquí el títol de la primera edició feta en llatí, a Roma:
«Epístola Cristofori Colom: cui etas nostra multu debet: de Insuli supra, Gangem nuper inventis. Ad quas perquirendas octavo antea mense auspiciis & ere invictissimi Ferdinandi Hispaniorum Regis missus fuerat: ad magnificum dum Raphaelem Sanxis elusdem serenissimi Regis Thesaurariu missa quant nobilis ac litteratus vir Alisander de Coscó ab Hispano idiomate in latinum convertit: tercio kal's Mai MCCCXCIII. Pontíficatus Alexandri Sexti Anno Primo.»

D'aquesta carta se n'anaren fent fins a vuit traduccions, que s'anaren succeint impreses les unes a Roma, les altres a París, les altres a Anvers, mitjançant la següent significació i eloqüentíssima circumstància. Com s'ha vist, en la traducció es prescindí de la Reina Isabel i es canvià el nom de Gabriel Sánchez en Rafel. Aquesta omissió i aquest error van ser corregits en altres edicions, així com d'altres faltes tipogràfiques o d'altre ordre. Però el nom de *Colom* continuà invariable, sempre amb *m* final, malgrat que hauria hagut de trobar-se en genitiu «Co-lumbi» i malgrat que, com es veurà més tard, la traducció i el genitiu llatins del nom eren perfectament possibles. Hi hagué, doncs, la intenció de fer ressaltar el nom *Colom.* Voluntat del descobridor? O voluntat estranya a la seva? El misteri s'anava aclarint. (B)

Més encara. Confirmant aquesta sèrie de proves, diverses d'aquestes edicions porten la següent signatura:
«Praefectus Occeane classis Colom» en nominatiu. No caben, doncs, dubtes ni subterfugis contra la veritat:

Colom.
La primera edició castellana feta a Barcelona (abril de 1492) que no és de carta dirigida a Sánchez, sinó de la tramesa a Lluís de Santàngel, no porta títol. Comença dient: «Senor, porque sé que aveis plazer...», però porta, en canvi, aquest final:
«Esta carta enbio Colom Al escrivano De racio De las Islas Halladas en las Indias: Contenida a otra a Sus Altezas.»
Colom, sempre *Colom* amb m final.

Únicament a la segona edició castellana, impresa segurament, a les darreries de 1493, surt una altra vegada la castellanització «Colón» (6).

Colomo el denomina igualment, poc després, el Duc de Medinaceli a la coneguda carta (datada el 1494) en què fa valdre davant dels Reis la protecció que prestà a Colom anys enrera, tenint-lo hostatjat a casa seva i oferint-li ajut i diners per armar les seves naus (7).

El primer, és a dir, el més antic dels cronistes d'Índies, Fernández d'Oviedo, que veié de prop a Colom més d'una vegada, escriu sempre, en referir-se al descobridor, *Colom.* I el mateix fan els cronistes portuguesos que en parlen (8). Ja veurem, a una altra part d'aquest estudi, que fins el 1505 s'escrivien lletres a l'almirall, de Portugal estant, sota el nom de Colom.

Podria multiplicar les proves en aquest sentit, però em sembla que no cal. Queda prou evident.

CAPÍTOL II - COLOM, COGNOM CATALÀ

Colom, amb *m,* és un cognom autèntic? I si ho és, a quina nacionalitat pertany genuïnament? Puc respondre sense cap mena de vacil·lacions que Colom, amb *m,* és un cognom real, efectiu, vell de segles, cognom espanyol que només es troba a Catalunya.

El propi senyor García de la Riega i els seus continuadors i àdhuc els impugnadors de la seva tesi, han assenyalat, encara que confonent-lo amb els «Colon», l'existència de no pocs Colom anteriors de moltes centúries a l'aparició de Cristòfor. I els han assenyalat, naturalment, com espanyols.

Els esmentats «Colom» (anteriors al descobridor, que són els únics que ens interessen per escatir aquest punt) són els següents:

Un tal Pere Colom, de Ribagorça, de data tan llunyana com l'any 1128. Un Bernard Colom, el 1310 i un Joan Colom el 1420, pintors valencians. Un G. Colom, conseller a Barcelona el 1448. Un Arom Colom i altres jueus del mateix nom, del segle XIV, a Saragossa (9). Un altre Colom, el Major Capità de Naus, a Barcelona, a últims de l'esmentat segle. Un Guillem *Columbi,* a un document, text llatí, del Rei Jaume I, també a Barcelona. Un altre Guillem Colom, igualment a la ciutat comtal, el 1462. Un bisbe de Lleida el 1334. Un Dom Colom el 1135; un altre Colom capità de nau que Raimon Llull diu «que el lliurà de la mort al Marroc i el va portar a Mallorca». Un Ferrer Colom, prior de Fraga el 1334, citat per Zurita; un altre Ramon Colom, mort a una acció a Xàtiva el 1343; un altre Colom, aragonès, comissari d'una armada del rei de Castella, segons Zurita; un Antoni

Colom, jueu, condemnat per la Inquisició de Tarragona el 1479 (10). Prescindirem, és clar, del «Colon» de Ponte-vedra perquè no tenen res a veure amb els «Colom» relacionats amb el descobridor.

Crec, de totes maneres, necessari, fer aquí un punt i apart per tal de rectificar en determinats punts la llista dels esmentats Colom descoberts fins avui, que jo sàpiga, pels erudits espanyols ponte-vedristes i anti-pontevedristes.

Precisem, doncs, que el G. Colom de 1448 i el Guillem Colom de 1462, són un mateix ciutadà barceloní. Que el prior de Fraga i el bisbe de Lleida constitueixen una única i mateixa persona, Ferrer Colom, o millor *de Colom* (Ferrarius Columbi, diu un document llatí) essent digne de notar que, aquí, el Ferrer, com en cent altres casos, no és cognom, sinó nom de pila. Finalment, el Colom que estigué relacionat personalment amb Raimon Llull, i que es deia Esteve, és objecte de litigi, com explicaré després, i el seu cas esdevé un curiosíssim i interessant antecedent del de Cristòfor.

A tots aquests he d'afegir-hi encara un Bartomeu Colom Gonzàlez, d'incert origen, descobert als arxius de Còrdova, des del 1894, pel senyor Ramírez de Arellana (11).
Resulten ja dotze *Colom* repartits en l'espai de més de tres segles, nombre i temps suficient per demostrar que es tracta d'un cognom perfectament fix i hereditari, amb la circumstància de trobar-se tots sense excepció, en territoris de la Corona d'Aragó. Però malgrat i ser la llista ben abundant puc ampliar-la encara, car en el curs de les meves investigacions sobre l'origen de Colom he trobat més cognoms com aquest, pertanyent a individus perfectament diferenciats.

A l'Aragó, pròpiament dit, trobem un colom, notari, amb atribucions de canceller dels reis Alfons I i Pere I (12); un altre Colom, secretari de la Reina Sanxa, enviat per aquesta a Roma el 1208, per tal que hi gestionés el casament de la seva filla, vídua del rei d'Hongria, amb Frederic de Sicília (13).

A València, entre els conqueridors que seguiren a Jaume I, trobem un Bernard Colom, una Maria de Colom i un Perpicià de Villa Colom _cognom digne d'una atenció especial _inclosos tots en el *repartiment* fet pel rei Jaume el 1240 (14).

A Catalunya: Un Guillem de Colom *(Guillermum Columbi)* marxant, el 1392; un N. Colom patró de nau, el 1305 (15); un Joan Colom, també patró de nau comanant un *uxer* en l'estol preparat el 1354 per Pere el Cerimoniós per combatre amb Pere el Cruel, de Castella (16); un Lluís Colom, capità de «cinquantens» de la diputació de Barcelona el 1461, en iniciar-se el gran període revolucionari que es prolongà fins el 1472 (17); un Francesc Colom, arxidiàcon de la Catedral i diputat revolucionari de Barcelona d'aquella època (18); un Joan Colom, personatge revolucionari d'algun relleu en l'esmentat període.

A l'illa de Mallorca, la reconquesta de la qual pels catalans-aragonesos es va fer el 1230, trobem: Guillem Colom, síndic del comú de Bellver el 1252; Bernardí Colom, síndic del comú d'Ascores, en la mateixa data (19); Nonat i Francesc Colom, postillons, el 1377; Pere Colom, jurat el 1416 i 1421 (20), Antoni Colom, també jurat el 1471 i 1487 (21).

No pot cabre, doncs, el més petit dubte que abans del segle XVI i del XII ençà, Colom era un cognom completament format al reialme Catalano-Aragonès, trobant-se molt especialment a la Catalunya que podríem anomenar estricta. I això és tan cert que aquest cognom s'ha mantingut i perpetuat en aquestes regions i el trobem avui en la mateixa forma: Colom, no Colón. Recordem encara que *Colom* es deien els famosos revolucionaris de Mallorca, agitadors de les «germanies» de 1520 (22); Colom es digueren diversos artistes i escriptors de Barcelona, València i Palma entre els segles XVII i XVIII (23); Colom és actualment o era almenys no fa gaires anys, el Bisbe Coadjutor de Toledo, el Reverent P. Mateu Colom i Canals. I és perfectament sabut que aquest cognom es troba avui a Catalunya, València, Mallorca i altres regions espanyoles amb una profusió incalculable. I sempre, sempre, és Colom: mai Colón.

Malgrat tota aquesta sèrie de testimonis, tant els sostenidors com els impugnadors de la tesi gallega, han confós, potser massa lleugerament, Colom amb Colón, prenent al peu de la lletra les arbitràries afirmacions pseudo-filològiques del llibre atribuït al fill de l'almirall, Ferran.

Alguns han portat aquesta confusió fins a tal punt que s'han aventurat a dir que Colom, Colón, Colombo i fins el Coullon francès, tot era una mateixa cosa, sense més fonament que l'haver estat donats al descobridor per cronistes ignorants o traductors audaços.

Res més inexacte. Ja el senyor Serrano Sanz, en la seva lluminosa refutació a García de la Riega, posà de manifest la profunda diferència originària de Colón i Colombo.

«Que els cognoms Colón i Colombo es deriven de Colonus i de Colombus es prova _diu_ *amb les «Inscripciones Galliae Narbonensis» (Berolini 1888) on veiem: Núm. 3325, un Columbus serenissimus, eduo; Núm. 559-32, un altre Columbus, gladiador; Núm. 1129, Julius Colonus. A l'edat mitjana eren molt freqüents els noms Columba i Columbanus, portat el primer per un màrtir de Còrdova i el segon per un sant irlandès»* (24).

I el prestigiós filòleg senyor García Alcántara _citat pel senyor Altolaguirre_ indica també de forma anàloga la filiació de Colombo, si bé no deixa tan clar la diferència amb Colón (25).

Però si Colón i Colombo no es confonen, encara menys pot trobar-se l'equivalència entre Colom i Colón.

Quina és la procedència de Colom? La immediata sembla, de vegades, la geogràfica. Hem vist figurar al *repartiment* de València, l'any 1240, un Perpicià *de* Villa Colom. Això vol dir, doncs, que va existir un lloc que portava aquest nom i sembla encara que aquest lloc havia d'estar localitzat en territori, no català, sinó aragonès, donada la forma «villa» que no és catalana. D'allí provenen versemblantment aquells Colom que, tot i no ser nobles, avantposaven un *de* a llur cognom, tal com va fer l'esmentat Perpicià.

La procedència filològica del cognom encara és més clara. Els *«colombistes»* no l'han ni sospitada i els «colonistes» tampoc, perquè no han recordat que a Espanya al costat del castellà, existeix una altra llengua neo-llatina. Només cal obrir un diccionari català per trobar-hi tot seguit el mot *«Colom»,* com significatiu genuí de Colom, au. Exacta-

ment com el Colombo italià. És que el català, en catalanitzar les veus llatines, ha procedit precisament com Fra Pere Simon i d'altres pretenen que procedí l'Almirall d'índies per castellanitzar el seu nom: per amputacions, això és, apòcopes, el mot català *«Colom»* es formà segurament del llatí Columbus abans del segle XI, quan els incipients llenguatges aragonès, català i llemosí, constituïen en determinades regions un tot una mica confús.

Queda, doncs, aclarida definitivament la procedència del mot Colom, repetint, de passada, que aquest va ser el primer cognom amb què aparegué a la vida històrica el famós descobridor d'Amèrica. Colom és un cognom que només es troba a les terres de Catalunya.

Tan és així que aquest cognom no solament ha servit als països de llengua catalana com apel·latiu de persones, sinó també, en altres molts casos _ultra el de Villa Colom_ com a nom geogràfic. El senyor Pasqual Madoz insereix en el seu ja vell, però excel·lent diccionari, cinc designacions d'aquest ordre i totes a l'Arxipèlag balear: un port de Mallorca, tres predis de la mateixa illa, i una petita illa davant Menorca (26). El port ens consta que és molt anterior al descobriment d'Amèrica, car ja figura, durant el curs del segle XIV, en el famós Atlas Català conservat com una relíquia a la Biblioteca Nacional de París. 1'Angel Dulcert, en la seva famosa carta catalana de 1345, també l'insereix, però italianitzant el nom i fent-ne «Porto Colombo»... Segon antecedent _després del relacionat amb Llull_ del singular conflicte entre el Colom català i el Colombo italià! (27).

En conseqüència, si Cristòfor Colom, quan es presentà als

Reis Catòlics el 1487, sota el cognom de Colom dissimulat en Colomo, no usurpà el nom d'altri, queda amplament demostrada la *possibilitat,* res més, per ara, que el descobridor d'Amèrica era d'origen hispànic i fill de Catalunya.

CAPÍTOL III - LA CATALANITAT DE COLOM NO SOLAMENT ÉS POSSIBLE SINÓ PROBABLE

Potser en arribar aquí hi haurà qui pensarà: però no existia en aquelles èpoques el cognom «Colom» a cap més lloc? No podia haver-hi a altres països d'Europa alguns Colom emigrats de terres hispàniques?

Suposar això seria, senzillament, una hipòtesi gratuïta, heus-ho ací. Resultaria una suposició inadmissible que no es podria apuntalar amb cap fet concret.

Car aquest fet no existeix: almenys fins a l'hora present, jo no l'he trobat.

La primera hipòtesi és tan fluixa de lògica com la segona. Dic peremptòriament que, fora dels països hispànics, incloent a Catalunya el Rosselló i la Cerdanya, no hi hagué, abans del 1500, el cognom Colom. Al segle XVII se'l troba ja àdhuc a Holanda, però sense cap mena de dubte, correspon a la descendència de jueus expulsats d'Aragó i Catalunya. (C).

Per consegüent, com que Colom és un cognom indiscutiblement català i com que abans del 1500 aquest cognom no es troba fora d'Aragó, Catalunya i llurs dependències, sembla que tenim dret a establir que no solament existeix la possibilitat de què Colom nasqué al reialme català sinó que n'existeix una evident *probabilitat.* Aquest punt, el de l'exclusiva del cognom de Colom per al reialme catalano-aragonès, no requereix ni admet més desenrotllament, mentre no s'al·leguin fets contraris.

CAPÍTOL IV - LA NOBLESA I LES ARMES PERSONALS DE COLOM

Hem arribat a establir gradualment, gairebé amb la força d'una demostració matemàtica, les cinc conclusions següents:

Primera: Que sota els noms successius de Colombo i de Colón amb què es designà ell mateix el futur almirall d'índies, o va ser designat el 1487 i el 1488, es disfressava el cognom *Colom,* amb *m* final.

Segona: Que aquest nom s'obrí pas i veié la llum _potser malgrat la voluntat del seu posseïdor_ en totes les nombroses publicacions que es feren, en castellà o llatí i a diversos països, durant l'any 1493, de la famosa carta on es relata el descobriment.
T
ercera: Que Colom era, com és avui dia, un cognom antic, fix i hereditari propi dels països de llengua catalana.

Quarta: Que el caràcter català del cognom està perfectament determinat tant pel seu significat intrínsec com per l'aplicació del mot «Colom» a diverses denominacions geogràfiques.

Cinquena: Que fora de Catalunya, Aragó i llurs dependències no existia enlloc més aquest cognom fins a darrers del segle XV.

Aquestes cinc conclusions constitueixen un feix d'indicis o probabilitats suficients per formar una presumpció fonamentada respecte l'origen català de Cristòfor Colom.
Se'm dirà: hi ha presumpció, però no prova. Precisament

cap a la prova encaminem les nostres demostracions. I com que dues presumpcions convergents equivalen a una mitja prova, cerquem-ne, doncs, una altra.

Entre les ciències auxiliars de la història no n'hi ha cap de tant important com l'heràldica si aquesta és aplicable quan es tracta d'investigar els orígens d'una família o d'un individu.

Es aplicable l'heràldica al cas de Colom? En altres termes: Va ser Colom de nissaga aristocràtica?

Els «colombistes» o «genovistes», responen, a priori, que no ho va ser. I és natural, aquests senyors necessiten fer concordar per força el Colom històric i real amb l'obscur llaner de Gènova o de Savona. Colom, per a ells no pertanyé a cap família noble, per la molt senzilla i còmoda raó que el llaner era plebeu (28). Com es pot veure, sense gaires esforços, aquesta raó dels genovistes de tan fràgil i delicada es desfà com un esponjat. Els pontevedristes, com que la seva tesi no és altra cosa que una novel·leta sentimental, ni s'han preocupat d'aquest problema.

Desgraciadament per als «colombistes» contra les seves teories s'aixequen no sols les repetides al·lusions que va fer Colom respecte del seu origen noble, sinó d'una manera especial, la reial cèdula de 20 de maig de 1493 (29), en la qual els reis catòlics en atorgar-li un nou escut es refereixen a les antigues armes nobiliàries del descobridor. La cèdula descriu el nou escut i n'assenyala un lloc especial destinat a què Colom hi col·loqui les seves armes de família. *«Las que soliades llevar»* _diuen els Reis_. Aquests sabien, doncs, que Colom era noble o bé el van creure quan ell els ho va afirmar.

Colom va mentir als Reis _diuen els genovistes_. Raonar d'aquesta manera és, senzillament, fugir d'estudi o "escurrir el bulto" davant de les dificultats. Els genovistes, però, tenen els seus motius per fer aquestes afirmacions car és un fet incontestable que ni a Gènova, ni a Savona, ni pels voltants, s'ha pogut trobar un colombo noble, ni per remei. Sobretot, és evident que Colom no tenia cap necessitat de mentir. En aquest cas en tenia prou amb callar.

En canvi, els italianistes partidaris de Cuccaro o de Placència com a lloc on nasqué l'almirall troben un argument que els ve com l'anell al dit, precisament en el punt on els genovistes troben un terrible obstacle: I és que tant a Placència com a Cuccaro hi hagueren Colombos de nissaga noble.

Tanmateix es fa difícil admetre que Colom tinguès la gosadia d'inventar-se una falsedat d'aquest calibre. Sembla més raonable examinar si realment pogué ser de família aristocràtica. Fem, doncs, aquest examen.

Entre els Colom dels països de llengua catalana n'hi hagueren de nobles? Indubtablement. El nom Colom, amb el seu respectiu escut té cabuda en vells nobiliaris hispànics de finals del segle XV i començaments del XVI. _Colom amb *m* però no Colón amb *n*!_, fet que destrueix al mateix temps les teories genovistes i les pretensions pontevedristes (30).

D'altra banda
entre els *Colom* catalans que ja hem esmentat n'hi ha dos o tres que gaudien del títol de «cavaller» o de «mossèn». A l'antiga Catalunya, llevat de la massa obrera, les classes

socials urbanes eren quatre: els nobles amb títol ducal, comtal, o baronia; els cavallers, els «generosos i donzells» i els ciutadans. Aquestes quatre classes se subdivideixen, però no és del cas ara examinar aquestes subdivisions. El que ens interessa és saber que els «cavallers» tenien dret a usar escut d'armes. Hi hagué «*Coloms*» que n'usaven (31).

Sorgeix ara un greu i transcendental problema; corresponen les armes que es coneixen d'aquests *Colom* a les que el descobridor assenyalà com a pròpies? Abans de respondre aquesta qüestió he de fer algunes observacions indispensables. Tots els cronistes antics, així com tots els historiògrafs moderns, estan d'acord a reconèixer que per un motiu o altre, Colom va procurar ocultar el seu origen i amagar la seva història anterior a l'època en que aparegué a Andalusia (1486). Lògic és, en conseqüència, pensar que va ser noble i que Colom va tenir necessitat d'alterar o variar les seves armes familiars; altrament hauria estat denunciar-se ell mateix. De forma que hi hagué dissimulació, però no falsedat grollera.

Les armes que Colom indicà com a pròpies de la seva família són ben conegudes: un camp de *gules* (roig) i una banda *d'azur,* damunt camp d'or. De totes maneres convé fer notar que no se sap que Colom usés mai d'aquestes armes, segons els costums de l'època. Les va fer dibuixar als Cartularis que es conserven del descobridor a París i a Gènova. Oviedo i altres cronistes els descriuen amb algunes variants, però no es coneix l'existència d'objectes de propietat personal de Colom on estiguin representades. (32).

Existeixen en canvi, motius prou fonamentats per creure que Colom considerà com seus d'altres símbols de

noblesa: així es desprèn de les «filigranes» de determinats autògrafs del gran marí que han arribat fins a nosaltres. Les «filigranes», efectivament, eran en aquells temps senyals distintius emprats sovint per les famílies nobles, com ho són avui els monogrames i gravats luxosos. Fruits d'un art incipient, la impressió d'aquells senyals era, de totes maneres, prou clara per a poder establir distincions.

Doncs bé: en el paper d'alguns autògrafs de Colom hi han filigranes que representen, les unes un colom, les altres un món amb una creu al damunt. Aquest món és un dels timbres _emprant el llenguatge heràldic_ amb què Colom completà el nou escut que li concediren els Reis. Però, i el colom? La duquessa d'Alba, posseïdora dels esmentats autògrafs, quan els publicà el 1892, cridà l'atenció respecte d'aquest colom, el mateix que qualificà com «les conegudes armes dels Colombo» (33). Harrisse, irreductible genovista, protestà immediatament: per a ell el colom en qüestió no tenia cap significat, car _afegia_ no el portaven solament els Colombo, sinó els Colomb francesos, els Coloma espanyols, els Colomer i tots els nobles cognoms llatins derivats de *Columbus*_cosa que creiem plenament_, però ni Harrisse, ni la Duquessa d'Alba no tingueren en compte que hi ha colom i coloms, i que els Colombo nobles italians, és a dir, els de Cuccaro i Placència, portaven *tres coloms* o dos, almenys, a les seves armes (34). I mentrestant el nobiliari de García Alonso de Torres, dels temps dels Reis Catòlics, diu dels Colom: «*una paloma plateada en campo azul*». Repetim, ara, que l'esmentada filigrana de Cristòfor Colom només porta un colom. No pretenc pas, certament, atorgar a aquest petit fet el caràcter d'una prova decisiva, res d'això, una pregunta, però: Com aconseguí Colom el paper amb determinada filigrana? No està gaire estudiada encara l'antiga

fabricació de paper a Espanya (35). Malgrat tot, se sap que a València i Barcelona existia aquesta indústria. Hi va fer fabricar el seu, Cristòfor Colom? O es proveí al comerç corrent d'aquest paper _la marca del qual era un colom_ car se n'hi podia trobar? No ho sé. El cert és que, fos fabricat especialment per ell o comprat entre les marques posades al comerç _potser estrangeres_ l'almirall el cercà i l'escollí amb intenció. No pot ser una simple casualitat que el paper dels seus autògrafs tinguès per filigrana, ja un colom, ja un món sota la creu, símbols, respectivament, de les seves antigues i noves armes. Sembla evident que la voluntat del descobridor hi jugà el paper més important.

Resta, però, l'obscur enigma de les armes posades per Cristòfor Colom, com a representatives de la seva nissaga, a un lloc especial del nou escut. Per què no hi posà el colom que usaven els dels seu cognom? Quines eren aquelles armes? Ja he dit _i tothom està d'acord sobre aquest punt_ que Colom procurava, fos genovès plebeu o gallec convers, fos d'allà on fos, dissimular el seu passat. Segons el meu criteri, Colom dissimulava, desfigurava, però no mentia ni inventava, com volen Harrisse, Vignaud i altres. Si posà les esmentades armes, va ser, doncs, perquè hi tenia algun dret. No serien, potser, les dels seus ascendents materns?

Harrisse afirma emfàticament que aquestes armes són inventades, que cap rei d'armes no les hauria certificat, que no s'assemblen a cap altres i que no existeixen enlloc. Afirmacions temeràries, d'una audàcia filla de la ignorància (36).

Harrisse, però, no podia ignorar, i tanmateix no ho ignorava, que en heràldica s'accepten modificacions de les

armes per associació, combinació o síntesi de les famílies entrecreuades. Almenys sabia perfectament que això s'acceptava a Espanya. Harrisse ha citat, efectivament, dins d'una gran obra que va escriure sobre Colom, no una, sinó dues vegades, aquesta cèlebre frase de Saint-Simon: *«Il arrive souvent (en Espagne) que les héritiers par femme de grandes maisons et par plusieurs degrés femmelles, laissent tout à fait leurs propres noms et armes que dans la suite un cadet reprend quelquefois, tellement que dans la multitude des armes, qui souvent ne se suivent pas, quelquefois méme dans l'unicité, ce n'est pas une petite difficulté parmi les Espagnols mème entre eux, de démèler le vrai nom d'avec ceux qui ont été ajoutés ou de savoir si tel nom qui se porte seul est le veritable.»* El mateix passava a Itàlia (37).

D'aquesta amalgamació o substitució d'unes a altres denunciades per Saint-Simon deriven les variacions d'armes per a les diferents branques d'un vell tronc familiar. Així, els Colombo italians tenen de comú coloms i bandes, però es diferencien els uns dels altres en la quantitat i disposició dels mateixos o en els colors.

Els Coloma constitueixen una altra gran família, també d'origen català. Com que Coloma és femení de Colom i hi han ramificacions d'aquest nom a França, Bèlgica i altres països, els uns porten, per exemple, un colom platejat damunt camp de «gules» (38), mentre que altres duen banda d'or sobre camp blau i dos Coloms de plata repenjats sobre la banda amb els becs i extremitats roigs (39).

I consti que no faig cap revelació, car aquestes meves afirmacions les va fer, ja el segle XVI, Don Baltasar

Colombo, en el curs d'aquell gran plet que els descendents del descobridor van fer a l'entorn del «mayorazgo» de Don Cristòfor i on intervingué aquell pretès parent d'Itàlia. I no perquè fos falsa i ben falsa la seva pretensió va deixar per això l'esmentat Colombo d'estar ben documentat en el curs del famós plet, dient importants veritats. Harrisse i altres italianistes—molts dels quals desconeixen completament els incidents d'aquest plet—no han pogut perdonar a Don Baltasar que digués aquelles veritats que enderrocaven, de contracop, les teories de Gènova i Savona. Aviat ho veurem.

On Don Baltasar es posà de peus a la galleda va ser precisament en la seva tàctica de fugir d'estudi sempre que es tractava de les enigmàtiques armes familiars posades per Colom al seu nou escut: *«jefe de gules sobre banda azul, de diestra a siniestra, todo en campo de oro»*. I és que, naturalment, el problema esdevé insoluble per a totes les tesis italianes, i això explica que Don Baltasar es limités a comentar únicament el símbol del colom.

No m'ha agradat mai el sistema de respondre amb evasives. Ben al contrari. Al meu entendre, aquelles armes probablement un xic canviades, són les armes maternes de Don Cristòfor, així com el Colom li corresponia pel costat patern, Colom va portar _com es veia sovint a l'edat mitjana_ com a principal cognom el de la seva mare. Per exemple: Els fills d'un Castillo i d'una Henríquez no acostumaven a dir-se Castillo d'Henríquez, sinó Henríquez del Castillo. Qui no sap això entre els que es dediquen a l'estudi de la història? (40)

Sigui com sigui, el que puc afirmar és que així com el colom era català pels Colom, aquestes altres armes eren

també ESSENCIALMENT I FONAMENTALMENT catalanes. Harrisse afirma gratuïtament que no hi ha res semblant a cap lloc del món. Té raó... si es prescindeix de Catalunya. Dintre l'heràldica catalana hi encaixen perfectament.

Els especialistes de l'art heràldic ja fa temps que han observat que als escuts catalans hi predominen les bandes, i no hi resulten rars, com a altres països, els camps d'or (41). El canonge Tarafa, a la seva *Chronica de cavallers cathalans,* feta fa quatre segles, hi inclou aquests escuts:
«Dels de Sa Costa. — Lo camper d'or, una banda d'azur, entre dos flos de lys del matex »
«Dels Desvers. — Lo camp d'or, una banda ondea d'azur sus ellas dos contijes d'argent sus tot un vern de sinoble.»
«Dels de Manllen. — Lo camper d'or, una banda d'azur.»
«Dels de Planella. — Lo camp d'or, una faxa d'azur, sus ella una palaya d'argent.»
«Dels de Saplana. — Lo camper d'or, una faxa d'azur, sus ella un peix ques diu palaya, d'argent.»
«Dels de Estrada». — Lo camper d'or, una faixa d'azur, sur ella tres estelles d'or.»
«Dels de Caramany. — *Lo camper d'or, lo cap de gules.*»
«Dels de Sant Dionís. — Lo camper d'or, tres faxes d'azur, sus tot tres xerons de gulla recorteas.»
Afegim-hi encara:
«Els de Colomer. — Camp d'or, tres Coloms d'argent, becs i potes d'or, i vora dentada.»
«Els de Carmines. — Camp de gules, tres Colomins d'argent amb becs i extremitats de gules.»
Com es veu, les armes personals o de família posades per Cristòfor Colom, el 1502, dintre del seu nou escut, encaixen completament dins la llista que precedeix. El cap de gules (roig) és el que més estranyava a Harrisse. Els de

Caramany responen: «lo camper d'or, lo cap de gules».
«Un cap de gules, banda d'azur sobre camp d'or» és una arma radicalment i essencialment catalana. Si Colom no va ser Saplana o Sa Costa pel costat matern, podia ser Caramany o Manlleu, o potser també Coloma. Colom i Coloma, combinats, no és pas impossible: es veié més tard entre els descendents del descobridor algun matrimoni entre Colom i Coloma. Colom i Coloma, que ja eren parents etimològics, pogueren fer-se parents carnals.

Així doncs, que el primer almirall de les índies va ser català, l'heràldica i l'etimologia ho proclamen als quatre vents.
Donem, ara, la paraula a la bibliografia.

CAPÍTOL V - EN QUINA LLENGUA VA SER ESCRITA LA CARTA A SANTÀNGEL? EN CASTELLÀ O EN CATALÀ?

Ja he dit anteriorment que les cartes en què Colom narrava el seu gran descobriment a Lluís Santàngel i a Gabriel Sánchez, van ser publicades immediatament després de rebudes.

Com que els textos o continguts de les esmentades cartes són gairebé iguals, encara que hi ha petites diferències, alguns han suposat _Harrisse, per exemple_ que només va existir una d'aquestes cartes i que per error, a Roma, atribuïren a Sánchez la corresponent al seu col·lega. La similitud d'ofici d'ambdós funcionaris podria haver donat base a aquesta hipòtesi, però sembla haver estat demostrat per la crítica que hi hagueren dues cartes. No és, però, segur.

La traduïda al llatí per Coscó, impresa a Roma, París i Anvers, apareix com dirigida a Sànchez. Les dues edicions castellanes conegudes són les adreçades a Santàngel.

Heus aquí, però, que a darrers del passat segle, o millor a començaments del present, quan s'estudià a fons la Biblioteca colombina (això és, la reunida per Ferran Colom) i es revisaren els catàlegs que n'havia fet el propi fill de l'almirall, es descobrí un testimoni irrecusable de què hi hagué una edició rara i misteriosa de la carta a Lluís Santàngel. Ferran _el primer i el més escrupolós de tots els bibliògrafs_ anava anotant, dia per dia, en quaderns especials, les adquisicions de llibres que feia o les donacions que rebia, indicant sempre lloc, data, cost,

venedor o donant. Però, i això és una circumstància notable, hi han llibres inscrits als quaderns que no porten aquestes indicacions complementàries: ha estat comprovat que són els llibres heredats per Ferran del seu pare i dels seus oncles (43).

Ara bé. A un d'aquests quaderns o catàlegs hom llegeix aquesta inscripció, autènticament autògrafa de Ferran Colom:
«Cristoforo Colón.-Letra enviada al escribano de racio. 1493.- En català. 4643.» (44).
Res més. No hi ha el lloc, ni la data d'adquisició, ni el preu. El fet no pot revestir una eloqüència més decisiva.

Ferran ha escrit el nom *Colón* _castellanitzat, amb *n_,* com en castellà ha estat feta tota la inscripció. La mateixa castellanització del nom s'observa en la catalogació que fa d'un exemplar d'una edició llatina. Aquesta, però _i aquest contrast equival a una revelació_ està escrita de la següent forma:
«Epístola Christophori Colón ad Gabrielem Sanchis de insulis inventis per eum, ex hispano in latinum versa per Andream (sic) *de Coscó I Quoniam suscepte... breviter enarrata. Vale. Ulisbone pridie idus martis. In fine epigramma R. S. de Corbaria. 1 Jam multa Hispanis.-Est in 4.^{0}- Costó en Roma un cuatrin.*» (45)

De forma que mentre l'edició llatina va ser comprada a Roma, l'any 1509, data del primer viatge de Ferran a aquesta ciutat o després, l'edició catalana la devia heretar. De qui? Segurament del seu pare.

Com testimoni seria suficient el que hem anotat, però n'hi ha un altre d'irrecusable que prova sobradament

l'existència de l'edició catalana. El 1497 es publicà, a Estrasburg, una versió alemanya de l'esmentada carta. Al peu d'aquesta versió es llegeix;
«Getneschet uss der Katilonichen Zungen und uss dem latim.»
(Traduïda del català i del llatí.) (46). Dues línies que tenen una transcendència indiscutible.

El mateix any 1493 es va fer, doncs, una edició catalana de la famosa carta. Tots els exemplars d'aquesta edició han desaparegut, absolutament tots, àdhuc el del propi fill de Cristòfor Colom. Qui els va destruir? Per què?

D'altra banda, a quins motius obeí aquella edició en català? La presència de Colom a Barcelona pel maig d'aquell any, de tornada del descobriment, no és una explicació suficient. La importància restringida de la població de llengua catalana en aquells temps, tampoc no era un atractiu de negoci editorial. Per a l'interès que el fet despertà n'hi havia prou, segurament, amb l'edició castellana. Resulta més lògic pensar que es va voler atreure l'atenció sobre la persona del descobridor.

Es miri com es miri aquest punt, sorgeix un altre problema a l'entorn de la desapareguda edició catalana. Va ser anterior o posterior a la castellana? Fins avui tots els crítics i historiadors, dominats per la superstició de Gènova o influïts pel *bluff* de Galícia, han cregut unànimement que una de les edicions castellanes va ser la *prínceps.*

No ho admeto. Jo crec que l'edició catalana precedí a totes les altres, més encara: el text castellà és traducció d'un original català.

Trobem, immediatament, un argument decisiu, en aparença, a favor de la meva tesi. Però com que jo faig anàlisi i demostració científica, lluny de tota teoria preconcebuda, no serà pas en aquest argument que em basaré. L'exposaré, això sí, perquè en aquesta qüestió no s'ha de prescindir ni de cap aspecte ni de cap detall útil.

Fins a mig segle dinovè amb prou feines es tenia notícia d'una de les edicions castellanes per algunes bibliografies: hom ignorava on se'n podria trobar algun exemplar. El 1843, la Biblioteca Ambrosina de Milà n'adquirí un: era un exemplar *in 4.º* sense peu d'impremta ni nom d'impressor. Després se n'han trobat dos o tres exemplars, també *in 4.º*

Però el 1891 apareix un exemplar d'una edició castellana diferent, *in folio,* feta, com l'altra, el 1493. La gran llibreria francesa *Maisonneuve* l'havia adquirit d'algú que havia trobat aquest exemplar a Toledo. Un examen rigorós demostrà plenament la indiscutible autenticitat de l'imprès. Aquest, però, passà després a la llibreria Quaritch de Londres, la qual en publicà tot seguit una edició *fac-simil,* acompanyada d'un molt erudit estudi, d'autor desconegut, car no signà les seves notables apreciacions sinó amb les inicials M. K. (47).

Fet sorprenent: M. K. va trobar i va fer observar, en el text d'aquesta edició *in folio,* fins a *quaranta sis* catalanismes. Comparada aleshores amb la *in 4.º* es va trobar que també aquesta última contenia catalanismes, encara que menys que la primera, car només se'n comptà vint-i-dos.

Que cal deduir d'aquesta constatació? Tanmateix, els catalanismes observats no són ni gramaticals ni substantius. Són purament ortogràfics o prosòdics. Però la

seva multiplicitat a l'edició en *folio* va fer suposar fonamentadament, que no podien atribuir-se únicament a la circumstància de què la composició i impressió tipogràfica fossin obra d'impressors catalans. El senyor M. K., amb raonat criteri, cercà una altra explicació suplementària... Sorgí, potser, en la ment de l'incògnit però erudit comentador el dubte que Colom va ser català? N'estic segur. M. K. va arribar a les vores del pou en el fons del qual s'oculta la veritat. És tan gran, però, la força de la tradició, tan tirànic el poder de les opinions vulgaritzades, que el savi comentador reculà, com espantat, davant del seu propi dubte. I això explica que després de constatar un tan gran nombre de catalanismes no va arribar a treure'n cap conclusió, com hauria d'haver fet.

Colom potser va ser català _es digué, segurament_. I si no ho va ser, com que no és possible atribuir-li aquests catalanismes, cal concloure que provingueren de la transcripció o còpia i que augmentaren en la impressió.

I potser, en el fons, va tenir raó M. K., car molts d'aquests catalanismes, solament ortogràfics, no deuen ser obra d'en Colom. La qual cosa no impedeix, ben al contrari, que aquest hagi estat català.

M. K. retrocedí, doncs; davant la sospita que creixia en el seu interior i del seu lluminós estudi només poden deduir-se aquestes dues conclusions: que l'edició *in folio* comentada per ell, era anterior a l'edició *in 4°* de l'exemplar de la Biblioteca Ambrosina, i que mentre la primera sortí de tallers catalans, la segona va ser impresa a tallers castellans o andalusos, molt probablement a Sevilla. La raó d'aquestes induccions? És evident: l'edició *in 4º.*[0]

conserva, repeteixo, moltes de les mateixes faltes que s'observen a la *in folio,* però té menys catalanismes que l'altra, la qual cosa prova que la reproducció va ser corregida. A aquesta observació de M. K. jo n'hi afegiré una altra: en Colom de la *in folio* es transformà en *Colón* en la *in 4º.* Andalusia castellanitzà Catalunya.

Tal és l'argument aparent de catalanitat que deixo de banda, tot concedint que els esmentats catalanismes, malgrat llur enorme quantitat dins un text tan breu, van ser obra de les mans catalanes de l'escrivent - transcriptor, dels tipògrafs o del impressor. L'argument en el què jo em baso arriba molt més al fons de les coses.

Dic que l'edició castellana és la traducció i la catalana l'original, precisament per una raó totalment diferent de la que es desprèn de la comprovació dels ***catalanismes***. I és que si en suprimim els que són de pura morfologia externa, si corregim la prosòdia i l'ortografia del text castellà, aquest se'ns presenta, malgrat tot, prou elegant i castís perquè hom dubti que es tracta d'un producte directe de la ploma de Colom. Genovès, gallec o català, aquest home era de llengua no castellana, de mentalitat relativament estranya a la de Castella o d'Andalusia, on fins el 1493 no hi portaba ni sis anys de residència continuada. Es fa difícil admetre que estigués en aptitud d'escriure un castellà tan clar i fàcil, no obstant alguns evidents catalanismes. S'ha dit, amb fonament de causa, àdhuc pels genovistes, que determinades frases d'aquell text castellà són mostres precioses de la llengua en què estan escrites. Compareu-les amb textos de Colom, autènticament autògrafs, i s'observarà sense martiritzar gaire el cervell que entre uns i altres existeix una notable diferència de llenguatge.

Com es pot suposar, doncs, que un imaginari gallec o un hipotètic genovès _no dic ja un autèntic català, com ho era Colom_ fos capaç d'escriure un castellà tan suficientment correcte? La veritat és aquesta: el text castellà de la carta en qüestió no és original del gran almirall, sinó una traducció o versió del català, feta per un castellà, o millor per un aragonès o un català amplament familiaritzat amb la llengua de Castella. Per què no pel mateix Santàngel, valencià, ja en llarg contacte amb els castellans? O per Sánchez?

Qui ho creuria! La hipòtesi que acabo de formular ha estat ja, fins a cert punt, esbossada, per l'erudit crític italià Cèsar de Lollis. És sorprenent, però és així. Cèsar de Lollis, el savi campió de la nacionalitat italo-genovesa de Colom.

En el gran estudi que Lollis va consagrar a la carta de 1493, dins de la monumental «Raccolta» publicada pel govern italià en ocasió del quart centenari del descobriment d'Amèrica, procedeix, efectivament, a una llarga, entretinguda i profunda discussió de les edicions castellanes d'aquesta carta comparades amb les còpies manuscrites que es conserven de principis del segle XVI i amb les traduccions llatina i italiana. Doncs bé, al fer-ho, després d'intentar inútilment demostrar que molts catalanismes són més aviat italianismes, i després de llençar la mal fonamentada hipòtesi de que potser alguna de les edicions castellanes va ser feta a Itàlia, acaba per obrir el seu esperit a la concepció de què va haver d'existir un manuscrit o una edició «prínceps» barcelonina, matriu de totes les modalitats acatalanades escampades en impressions i còpies manuscrites. Però, quina edició «prínceps» barcelonina és aquesta que així s'imposa al

concepte de Lollis, sinó l'edició catalana desapareguda de la Biblioteca de Ferran Colom? I quin altre manuscrit cal buscar _denominat misteriosament X per Lollis_ sinó el text original *català* de la carta a Santàngel? (48).

Lollis mateix s'encarrega encara de comprovar aquesta veritat quan fa notar, sorprès, el que ell anomena *«un dels italianismes més crus»* _i no és, realment, més que un cru catalanisme_ que es troba a un manuscrit (còpia) degut certament a mà castellana. Al·ludeix a la paraula «stimable» que hi a la còpia existent a l'Arxiu de Simancas.

Lollis, però, oblida que no és amb el català modern, sinó amb l'antic, gairebé llemosí, amb el que cal comparar el text castellà. I això explica que en l'afany de reduir el nombre de catalanismes i de convertir els que pot en italianismes, no es fixi en què la forma en *able* pertany al vell català. Ara bé. Si les còpies manuscrites castellanes, segons el propi Lollis, tenen catalanismes, què cal deduir d'aquest fet? De la redacció en català de l'original comú a còpies i impresos, no hi ha cap dubte. Lollis pretén explicar-ho amb l'afirmació que Gabriel Sánchez, el destinatari d'una de les cartes de Colom, era, segons ell, català, i que les impressions van ser fetes a Itàlia sobre el text de la carta a Sánchez, copiat i enviat per aquest al seu germà Joan, resident a Florència. Malauradament per a Lollis, els Sànchez començaven per no ser catalans, sinó aragonesos, de llengua castellana no castissa, perfeccionada per Gabriel en la seva estada a Castella. A més a més, les edicions castellanes són de la carta a Santàngel i no de la dirigida a Sánchez, encara que Lollis, per tal de poder sostenir el seu sofisma, les redueix a una sola, sense adonar-se que en aquest cas l'única que hauria existit

segons ell _la edició única en castellà_, seria l'adreçada a Santàngel és a dir, la carta dirigida a un català i no a un aragonès.

No, l'artificiosíssima armadura fabricada per Lollis per a treure importància al seu imperiós i obligat reconeixement de què va existir una desconeguda edició *prínceps,* la barcelonina, matriu dels catalanismes de les altres, i per a atenuar la seva forçada confessió d'un misteriós manuscrit X d'igual caràcter català, és una armadura tan fràgil que no resisteix el més lleuger anàlisi. La seva hipòtesi d'edicions castellanes fetes a Itàlia i reeditades i copiades a mà a Espanya per reproduir-les encara a Itàlia, és la més gratuïta i audaç de les invencions, i no es poden llegir les pàgines del comentari a què em refereixo sense adonarse'n de que, en voler defugir l'obsessió imperiosa d'un original català i d'una edició catalana de la carta revelacions inesperades de la catalanitat de Colom el savi italià es perd marejat entre disquisicions inintel·ligibles, en contra-diccions clamoroses i en un laberint d'hipòtesis, contra-hipòtesis, suposicions i llegendes.

El mateix Lollis ens dóna encara una altra nova prova de la preexistència d'un original català, matriu de totes les edicions i còpies castellanes, llatines o italianes. En estudiar aquestes últimes, l'eminent savi italià fa ressaltar, efectivament, que la paràfrasi en vers de Dati, impresa el mateix any 1493, ha d'haver estat feta a la vista d'un text diferent del de la versió llatina de Coscó (49). Dati afirma que la seva paràfrasi és presa del llatí, però Lollis demostra que aquest text llatí no pot ser el de Coscó, perquè Dati diu coses que no es troben a la versió de Coscó. I algunes d'aquestes coses no són a les edicions castellanes, raó de més perquè Lollis pensi, lògicament,

que si és cert que Dati seguí un text llatí va ser una versió diferent de la de Coscó. Més encara. Va ser una versió presa d'un altre text distint del castellà imprès.

Doncs, bé. Jo hi afegeixo que aquest text hagué de ser català. Lollis no se n'ha adonat del gros i eloqüent catalanisme que denuncia l'original de la versió de Dati: *Ferran* pel rei d'Aragó, i no *Fernando.* El mateix dic del nom *Xprofano* donat a Colom, car traduint del castellà i del llatí, Dati hauria escrit: Xprotofor. La forma *Xprofano* denuncia la font catalana: Cristòfor.

Mentrestant, la indiscutible existència de l'edició catalana, comprovada no solament amb el testimoni del fill de l'Almirall, sinó també amb la versió alemanya, amb la suggestiva remissió d'idees del comentador anglès M. K., i amb la implícita confessió de Lollis, ens certifica la redacció catalana de l'original. Si es va fer aquesta edició, a primera vista innecessària, va ser evidentment perquè la carta estava redactada en català, i si s'emprà aquesta llengua va ser _sembla axiomàtic_ perquè era català el que escrivia a un valencià.

Acabo aquí aquest examen bibliogràfic de les edicions en castellà de la carta amb què Colom anuncià el seu descobriment a dos dels seus protectors. Hauré d'estudiar-les, des d'un altre punt de vista a un altre capítol al mateix temps que les edicions llatines, les còpies manuscrites castellanes i les traduccions italianes.

CAPÍTOL VI - ELS INDISCUTIBLES "CATALANISMES" DE COLOM

He convingut en què la majoria dels catalanismes de l'edició castellana-barcelonina de la primera carta de Colom, són simples catalanismes ortogràfics, introduïts, probablement, durant la impressió. Això no impedeix que a la carta esmentada es trobin alguns catalanismes essencials, irreductibles, la presència dels quals no pot atribuir-se als tipògrafs. Lollis mateix assenyala els següents:
Colliura per *Colibre. Línia* per *línea. Tenen* per *tienen. Spañola* per *española.*

No són pas aquests tots els evidents catalanismes en què incorreColom. A altres documents emanats, indiscutiblement, de la mà del descobridor, es troben molts altres mots de clara i segura filiació catalana. Abans d'assenyalar-los, però, convé, per tal de fixar bé les coses, que de posar de manifest algunes consideracions.

Colom va ser un home que navegà molt, que segons les seves pròpies declaracions, sortí de la seva pàtria essent gairebé un infant, no tornant a terra sinó curtes temporades i romanent damunt les naus durant més de vint anys. Sabem, a més a més, que residí prop d'una dècada a Portugal i que a partir del 1486 visqué contínuament, quan no a Castella, entre castellans. Per molt que rebaixem, posant-lo a compte de l'exageració, el període de la seva vida marítima, sempre quedarà com veritat segura que una bona part de l'existència d'aquell home va ser viscuda entre gent de parla diferent de la seva materna. No hi ha res de sorprenent, doncs, que en el llenguatge de Colom es trobin mots galaico-portuguesos, maltismes (més que

italianismes) i no pocs barbarismes.

No obstant això, els partidaris del *bluff* galleguista— permeti-se'm l'expressió — han cregut trobar una base solidíssima per a la seva fantàstica tesi, en la constatació d'alguns aparents galleguismes. Aparents i res més que aparents, perquè molts d'ells són simplement lusitanismes i altres són clarament catalanismes.

I si s'estudia en conjunt el llenguatge de Colom i es fa un anàlisi de cada classe dels seus estrangerismes, s'observarà amb sorpresa que, malgrat totes les consideracions anteriors, els catalanismes dominen sempre i es filtren entremig de totes les altres influències. Tan profunda i tan perdurable és la força de la llengua materna.

Així, per exemple, d'entre els suposats mots gallecs assenyalats pels més ardorosos fomentadors del ja mort *bluff* pontevedrí, trobo els següents catalanismes (50):
guer, pixate, intinción, turbinada, correu, debuxar

Cal anar amb molta cura, certament, en fer aquesta anàlisi. La major part dels textos colombins han arribat a nosaltres desfigurats per transcripcions infidels, per impressions poc escrupuloses, o per traduccions de traduccions.

La col·lecció de documents de Fernández de Navarrete té moltes i grosses faltes tipogràfiques; l'anomenada col·lecció de Torres Mendoza n'està cosida. Las Casas ha corregit la redacció dels documents que transcriu. Del llibre que s'atribueix a Ferran Colom, només en coneixem la versió italiana.

Cal, doncs, circumscriure's als autògrafs de visible

autenticitat, els quals no són nombrosos. Pràcticament, en el seu text genuí, podem reduir-los als reproduïts en *fac-símil* o per tipografia al volum de *«Cartas de Indias»* que edità el govern espanyol (51) i als que hi ha dins dels dos volums d'Autògrafs donats a l'estampa per la Duquessa d'Alba (52).

En aquests comptats documents observo els següents catalanismes:
Verament, asellado, malcia, malecia, amostrar, judge, princepsa. I sobretot, *convenible,* paraula arcaica catalana o llemosina, veritable i segura marca de fàbrica.

A aquests mots cal afegir també la paraula *uncia* (53) que, malgrat i semblar un llatinisme, cal considerar com un catalanisme, car a darrers del segle XV ja ningú no la usava a Castella, sinó *onza,* mentre que la primera encara s'usa a Catalunya (unça). El mateix podríem dir de *meytad,* castellà arcaic si es vol, però molt rar en els temps de Colom.

Un estudi més aprofundit dels veritables autògrafs de don Cristòfor, revelarà, segurament, d'altres nombrosos catalanismes. Per al meu objecte actual, en tinc prou amb els anotats.

CAPÍTOL VII - LA "TOPONÍMIA" COLOMBINA

El que podríem anomenar *toponímia* colombina o potser millor Colomiana, és a dir, l'examen comparatiu dels noms imposats per Colom a les illes, costes, terres i rius que descobria o a les poblacions que fundava, ha estat objecte de llargs i acalorats debats entre genovistes i pontevedristes. Aquests darrers, sobretot, mancats de raons veritablement serioses d'altre ordre, han volgut atorgar una importància transcendental a la similitud de diversos d'aquells noms amb els d'alguns pobles i llocs gallecs.

L'exageració del recercat argument ha arribat a extrems tan ridículs com el voler atribuir el baptisme de la primera illa descoberta, Sant Salvador, a reminiscències de Galícia, sense tenir en compte els fets històrics notoris ni les mateixes declaracions del propi Colom. Hom oblidà la lògica més elemental. El Sant Salvador, el Déu Jesús de Salvació invocat pel descobridor _segons el seu propi testimoni_ en tocar la terra esperada, no és per als galleguistes un acte de fe i de gràcies inspirat pel fervor religiós! Res d'això! Colom menteix! En aquells moments no pensava pas en homenatjar al Diví Salvador sinó en Pontevedra!

Cert és que ja el primer cronista d'índies havia obert camí a aquestes brillants i absurdes etimologies. De forma que en referir la fundació de Santo Domingo per Bartomeu Colom (i no per Cristòfor com afirmen alguns genovistes) l'atribueix a què va ser feta en Diumenge.. i a què segons Oviedo _gran recollidor, encara que sense criteri, de rumors i historietes_ el pare d'en Colom es digué

Domènec. Qualsevol de les dues primeres raons era suficient. Tant suficient era que el mateix don Cristòfor refereix que batejà amb el nom de «Dominica» una illa perquè la va descobrir en diumenge. Però Oviedo, com avui els galleguistes, volgué lluir la seva riquesa de reminiscències no comprovades (54).

No seguiré pas el mateix camí. Indubtablement, la toponímia és utilíssima, però cal saber acudir-hi amb molta cura, i més encara en el cas de Colom, en els baptismes geogràfics del qual apareix sempre amb tota evidència el predomini, d'una banda, del sentiment religiós, d'altra banda l'aspecte propi de les localitats i les incidències del descobriment. Rarament hi surt l'homenatge polític o patriòtic o els records personals. I, sobretot, si seguíssim els procediments galleguistes, no ens costaria gaire de trobar no un sinó diversos Sants Salvadors catalans, com per exemple, un *Sant Salvador de Pulynga* i un de Tolo, únics que esmento perquè són anteriors a Colom i tan antics que ja figuren al cens català ordenat per Pere el Cerimoniós.

Els pontevedristes fan encara molt aldarull a propòsit del bateig d'un promontori: *La Galea,* car es recorden d'un lloc de la costa gallega que es diu així. Però al cens català de què hem parlat hi ha també «Un lloc de Galea». Ara que Colom, en posar aquest nom, pensà més aviat en una galera.

On aniríem a parar amb semblants analogies? També existeix un Saona en el cens de referència. Voleu que pretengui, per això, que allí nasqué Colom i que va ser per aquesta raó que alguns autors l'anomenaren *saonenc?* Potser seria menys fantàstic d'afirmar que va ser de

Salona, com vulgarment s'anomenava aleshores el poble de *Salou,* port important de Catalunya i gran centre de navegants i terra de mariners.

Però tot això no és prou seriós. De la toponímia Colomiana en retindré pocs noms, en realitat només dos:
El de Santiago, donat, en el seu primer viatge, a un riu d'Haití i en el segon a l'illa de Jamaica, a la que Colom jutjà com «la més formosa i graciosa» de les que havia descobert fins aleshores, és un nom que ens crida la curiositat perquè el veiem repetir-se. Per què Santiago? Sant-Yago *(Diego* en castellà, Jaume en català). Jaume és el nom d'un dels germans de Colom _al meu criteri el més gran, com després es veurà_, Jaume és el nom del seu primogènit, nascut abans de l'aparició de Cristòfor a Andalusia, és a dir, abans que tinguès contacte aparent amb Espanya; Jaume va ser el nom que es donà al primer cacic que rebé les aigües del baptisme. Diego (Yago), forma castellana de Jaume. Una conclusió s'imposa: aquest nom té una alta significació per al descobridor. Quina? La Y de les sigles a la signatura de Colom té, al meu judici, la clau del misteri. Y, Yago-Jaume. El pare dels tres germans Colom, havia de dir-se Jaume (55).

Un altre nom que es repeteix a la toponímia que analitzem és el de *Concepció,* la Verge Immaculada, naturalment. «Santa Maria de la Concepció» és la segona illa descoberta pel gloriós navegant. Pogué ser simplement Santa Maria; hauria estat així més eloqüent l'homenatge a la Mare del Salvador. Però, no. Colom volgué l'advocació de la Concepció. Poc després, sempre al primer viatge, donà aquest nom al port més bonic que va trobar a Haiti. La influència francescana, la influència lul·lista apareixen clares. Més encara. Santa Maria de la Concepció respon a

la M de les sigles. Allí hi ha també el nom de la mare del gran almirall. Ja tornarem a parlar, a un altre lloc, d'aquesta simbòlica Maria de la Concepció (56).

CAPÍTOL VIII - REFERÈNCIES GEOGRÀFIQUES

Genovistes i pontevedristes han barrejat la toponímia i les referències geogràfiques a l'entorn de l'origen de Colom. Faig la separació per assegurar la plena exactitud i la major claredat de l'estudi.

Si la toponímia de Colom és, ans que tot, d'ordre religiós, hem de convenir en què les seves referències i reminiscències geogràfiques es refereixen particularment a Espanya, és a dir, més exactament, a Andalusia. N'hi han també a Chio, a Guinea i a Portugal, la qual cosa no té res de sorprenent car tots els crítics i historiadors estan d'acord en què Colom havia visitat aquests països abans d'aparèixer a Còrdova.

Naturalment, aquests records hispànics només tenen importància amb relació a províncies i llocs d'Espanya on no se sap que Colom hagués estat abans del 1486 i des d'aquest punt de vista és evident que el primer viatge de descobriment adquireix un més gran relleu.

Però com que Colom, voluntàriament o involuntària, ocultava el seu origen, no té res d'estrany que no fes al·lusions a Catalunya en el curs de l'esmentat viatge. Al contrari, ha de cridar-nos l'atenció que ja el febrer de 1493 _abans de la seva anada oficial a Barcelona—i a la seva carta a Santàngel, se li escapés una referència a la costa catalana. En aquesta carta Colom diu que el perímetre de l'illa Espanyola era més llarg, segons el seu criteri, que el de la península ibèrica des de Colyura fins a Fuenterrabia. *Colyura* està escrit en català.

Avui dia la referència que acabem de transcriure ens apareix senzilla i a l'abast de qualsevol col·legial que no hagi posat mai els peus a la península ibèrica. Però no era pas igual quatre-cents anys abans; sols un marí o, difícilment, un viatger que hagués visitat aquestes costes, podia arriscar-se a semblants comparacions.

De totes formes no devem atorgar a aquest fet una atenció preferent. I menys encara l'evocació dels jardins de València i Barcelona feta per Colom a la vista d'alguns llocs florits dels països que des cobria; ni la de l'Ebre quan passa per Tortosa, feta en contemplar el riu Yaqui, car tots aquests records de la segona exploració són posteriors al viatge de l'almirall a Barcelona i Sevilla, quan tornà del descobriment. Però, en quina època que no fos anterior a la seva aparició a Andalusia va recórrer Colom la mar catalana i el golf de Narbona fins a Marsella? Quan, sinó en temps pre-americans _valgui la paraula_ pogué navegar de Càdiç a Nàpols seguint les costes catalanes? Així s'explica que, amb data 6 de febrer de 1502, en una notabilíssima carta adreçada als reis Catòlics _fins avui poc estudiada i valoritzada_ Colom escriu, després d'uns comentaris encertats sobre climes i vents, les següents frases reveladores:
«Los que andan de Cádiz a Nápoles, ya saben, cuando pasan por la costa de Cataluña, según la sazón, el viento que han de hallar en ella, y asimismo cuando pasan por el golfo de Narbona. Estos que han de yr de Cádiz a Nápoles, si es en tiempo de invierno, van a vista de Creo en Cataluña por sostener mas la bolina y cobrar las Panejas de Marsella o la ysla de Eres, y después jamás se desembarcan de la costa hasta llegar donde quer.» (57)

Les frases transcrites només podia escriure-les en aquella època el que hagués fet la navegació a què es refereixen. I com que Colom no la va fer _prou que ens consta_ després de 1486, hagué de fer-la abans. La constatació d'aquest fet és sobradament suficient per a la finalitat que persegueixo en aquest estudi.

CAPÍTOL IX - COLOM I EL LUL·LISME

En els capítols anteriors només he parlat com a testimonis de vàlua de les ciències auxiliars de la història, des de la filologia i l'heràldica fins a la toponímia. Parlaré, ara, de la mateixa *història,* encara que breument, car l'estudi històric complet de la matèria el reservo per a un altre llibre més extens. Em limitaré, doncs, a l'esbós d'uns quants punts importants que no han estat tractats pels especialistes dels problemes colombins o que, si ho han estat, ha estat d'una manera incompleta o defectuosa.

I he d'advertir que en aquest cas no anomeno història a l'acumulació de testimonis de cronistes, analistes o compiladors, els quals no han fet, en general, sinó copiar-se els uns als altres, repetint continuadament i sistemàtica els mateixos errors i desencerts sense altre resultat que el contraproduent de donar a les falses llegendes l'immerescut prestigi i autoritat del temps i del nombre.

Jo cerco la història anant de dret a l'anàlisi implacable dels documents, cercant la veritat dels fets i de les coses en la mateixa entranya de les causes i llurs efectes. L'odiós «magister dixit» ha fet molt mal al progrés dels estudis sobre Colom i avui mateix veiem que la llegenda genovesa i la grotesca invenció gallega només s'aguanten dretes per l'ajut que els donen alguns savis tossuts o intoxicats per l'error i alguns pretesos especialistes als quals el *vulgus* creu dotats de la miraculosa capacitat dels oracles. Prescindeixo, doncs, ja no cal dir-ho, d'un sistema tan poc recomanable.

El primer fet històric que se'ns presenta prop de Cristòfor Colom _fet del qual s'han desinteressat massa tranquil·lament, potser perquè l'ignoraven, Harrisse,

Lollis, Vignaud i demés oracles del genovisme_ és el de les relacions entre el descobridor d'Amèrica i les doctrines lul·lianes.

Existien, no obstant això, des del segle XVIII, dos llibres que havien plantejat i estudiat, a la seva manera, aquesta important qüestió; l'un d'una forma concreta i especial car estava dedicat exclusivament a l'estudi d'aquest assumpte. Em refereixo a les obres del P. Antoni Raimond Pasqual, reputat i molt respectable erudit mallorquí, titulades, *«Vindiciae Lulianae»* (Avinyó, 1782) i *«Descubrimiento de la aguja nàutica, de la situación de la Amèrica, del arte de navegar y de un nuevo método para el adelantamiento en las Ciencias y Artes»* (Madrid, 1789). Cal afegir-hi la *«Vida del Beato Raimundo Lulio»* del mateix autor, llibre que restà inèdit fins el 1891, data en què va ser editat a Palma de Mallorca (58).

No van conèixer aquests llibres ni Harrisse ni Vignaud? O potser van suposar *a priori* que, tractant-se d'obres d'un monjo, en les que realment es barregen sovint la llegenda i el miracle amb la veritat, i les pesades disquisicions teològiques amb la relació dels fets comprovats, no valien la pena de ser examinats per la crítica històrico-moderna? Sí així va ser, s'equivocaren de mig a mig.

Fos com fos, el cert és que el P. Pasqual revelà dues coses que mereixen un examen seriós per part dels historiadors que estudiaven la vida de Colom: el nom d'un navegant que es digué Colom o Colombo vivint a principis del segle XIV, la qual cosa, com es veurà, no mancava pas d'importància per als defensors de la tesi genovista; i aquesta altra cosa _més important encara_ l'afirmació dintre de la doctrina lul·lista de l'esfericitat de la terra i de

l'existència de terres occidentals enfront de les costes atlàntiques d'Europa.

És cert que el P. Pasqual havia desprestigiat una mica les seves pròpies revelacions i comentaris per la forma fantàstica que donà a la narració en què apareixen. Conta el savi al·ludit, car era tan savi com ingenu, que quan Raimon Llull emva prendre ja octogenari i per tercera vegada el viatge al Marroc i Tunis per recomençar-hi les seves prèdiques cristianes de conversió de musulmans, aquests, indignats de tanta audàcia, s'amotinaren a la ciutat de Bugia i el perseguiren, acabant per lapidar-lo i deixar-lo per mort sota un veritable mantell de pedres. Sortosament no estava mort encara l'apòstol heroi, encara que bé podia dir-se que estava moribund, però uns bons cristians que passaren per l'indret del martiri s'adonaren que encara vivia, el recolliren, curaren les seves ferides i el traslladaren a bord d'una nau genovesa que abandonava aquell port l'endemà al matí.

Els patrons d'aquesta nau es deien, l'un Esteve Colom (o Colombo, heus aquí un nou problema!) i l'altre Pastorga. La nau emva prendre el viatge cap a Mallorca per tal de deixar-hi l'infortunat Doctor Il·luminat i prosseguir després el seu camí. El moribund, però, expirà moments abans d'arribar a l'illa. Els mariners, aleshores, canviaren d'idea i decidiren anar directament a Gènova portant-hi el cadàver com un tresor que dignificaria aqueixa ciutat en la qual Llull havia estat i predicat més d'una vegada. Una tempesta impossibilità els seus projectes, obligant-los a deixar la preciosa càrrega en la pròpia terra nadiua de Raimon Llull (59). El relat, com es pot veure, no pot pas ser ni més fantàstic ni més miraculós.
No obstant això, comprovada l'existència real d'aquell

Colombo genovès, quina millor troballa per a les tesis genovistes d'un Harrisse o d'un Vignaud! És per allí, justament, per la descendència d'aqueix Esteve Colombo, per on degueren cercar al seu Cristòfor.

Malauradament per al genovisme l'esmentat Esteve, no va ser Colombo, sinó Colom. En el P. Pasqual pogué més la fe religiosa que el sentiment racial de mallorquí. Els vells documents llatins parlaven d'un patró de navilis anomenat *Columbus:* el P. Pasqual, fanàtic lul·lià i coneixedor a fons de les doctrines de Raimon Llull, només veié en el nom Columbus les relacions possibles amb el descobridor d'Amèrica. Al segle XVIII ningú no dubtava que Colom va ser genovès, tothom ho creia com si fos un article de fe. Tampoc no havia fet el P. Pasqual estudis especials sobre la matèria. Una associació d'idees el conduí, doncs, a traduir *Columbus* per *Colombo,* per consegüent, a convertir l'Esteve en un altre genovès. Com pogué conèixer, les teories de Llull, el descobridor? _es digué el P. Pasqual_. I va trobar la resposta fent també genovès a l'Esteve.

Si el P. Pasqual i els seus continuadors no haguessin estat dominats pel fanatisme, si la seva set de miracles no els hagués remolcat a cercar en qualsevol lloc el sobrenatural i el meravellós, si haguessin contemplat les coses com calia en un país com Mallorca, on el cognom Colom abunda força, haurien trobat la clau del problema que cercaven.
Com pogué conèixer Colom l'ensenyança lul·liana sense necessitat de miracles ni de Colombos? Senzillament, perquè era Colom i no Colombo, com era igualment Colom l'Esteve dels vells documents llatins i perquè essent *Colom* era català i tenia a mà les doctrines lul·lianes.

Aquesta raonable hipòtesi es troba comprovada per la crítica. En primer lloc els documents primitius han confirmat que no hi hagué tal martiri de Llull a Bugia. Va tornar tranquil·lament a Mallorca i a Mallorca va morir (60). I no podia ser altrament: no sols la lapidació no era un costum musulmà sinó que els cristians lliures gaudien, a l'Àfrica del Nord, en aquells temps, d'una certa tolerància. Precisament en aquella mateixa època en què es fixa per a la lapidació, el rei de Mallorca _el mateix que el d'Aragó_ havia signat un pacte de pau i amistat i de protecció recíproca de llurs súbdits amb el de Bugia; en aquesta ciutat hi havien cònsols catalans o mallorquins, així com molts cristians. De forma que la comissió d'un atemptat, com el pretès martiri de Llull, hauria estat causa de represàlies i reclamacions: no hi ha cap testimoni de reclamacions d'aquesta mena i, en canvi, n'hi han de produïdes per violacions contra mallorquins d'aquesta mateixa època (61).

En segon lloc, entre els molts Colombos de Gènova del segle XIV, catalogats per Harrisse i altres investigadors no s'hi troba ni un sol mariner ni patró de nau. No es pot pas dir el mateix de Catalunya, car ningú no ha fet un inventari aproximat dels Coloms d'aquell segle ni de cap. I sabem, almenys, que va existir un patró de nau, que es digué Joan Colom i que visqué el 1340. Els vells textos catalans, en parlar d'Esteve, escriuen *Colom.*

En tercer lloc l'invent del rapte dels llibres i papers de Llull peca de grotesc, perquè, segurament, Llull no viatjava pas amb tota la seva biblioteca. Els llibres que va fer el mateix any del suposat martiri no van desaparèixer, sinó que es van conservar i encara potser es conserven originals a Mallorca o en altres llocs. Cal fer remarcar que

el P. Pasqual, personalment, tampoc cregué en aquest rapte, sinó que més aviat s'inclinà a admetre les explicacions que li semblaren més racionals.

En quant al patronímic «Pastorga» que era l'associat d'Esteve Colom, segons conten les velles narracions i llegendes, no és, certament, un nom italià. Tampoc sembla català. Cal deduir-ne que s'han llegit malament els antics manuscrits i que aquest nom va ser en realitat «De Astorga» (D'Astorga) patronímic originari segurament del regne de Lleó i que fins avui existeix a Espanya. Més natural és trobar un Astorga lleonès o castellà associat a un colom català, que en companyia d'un colombo italià.

De tota la meravellosa llegenda no en queda més que un fet suggestiu, la significació del qual, però no ha pas de desinteressar-nos. El fet és el següent: la confusió dels noms *Colom* i *Colombo* per obra de la comuna traducció llatina «Columbus» anterior, de gairebé dos segles, al descobriment d'Amèrica. Hem vist ja com quaranta anys després de la mort de Llull tornà a repetir-se la confusió en inscriure Porto-Colom al mapa d'Àngel Dolcet.

Subsisteix, mentrestant, a l'entorn de la llegenda lul·liana una altra qüestió no resolta i que és, realment, la més important per a nosaltres: hi hagué, efectivament, en Colom influència del lul·lisme? Si n'hi hagué, com s'engendrà?

Que hi va ser, és una cosa que no presenta per mi el més petit dubte. Se'n troben senyals evidents a cada pas, petits i grans. Citem alguns exemples: Dintre del que hem anomenat petits senyals de la influència del lul·lisme tenim la recomanació feta per Llull als cristians dient-los

que invoquessin el nom de Jesús en començar un escrit o una carta, com fan els musulmans amb el d'Al·lah o el de Mahoma. Colom va seguir fidelment aquest precepte car tots els seus autògrafs indiscutibles van encapçalats així: *«Jhesus com Maria sit nobis in via»* (62).

Sabut és que el gran mallorquí va ser un gran propagandista i calorós apologista del culte i del dogma de la Immaculada Concepció. En aquest punt, el Doctor Il·luminat es va fer eco i òrgan de les doctrines franciscanes, identificant-se sobretot amb l'esperit popular de l'època. Ho va fer, però, de tal forma, posà tant fervor i tanta constància en la seva empresa apologètica que Catalunya i Aragó en massa s'inflamaren de fe i de passió. La història religiosa catalano-aragonesa dels segles XIII al XV gairebé es redueix a la lluita del francescanisme i el lul·lisme d'una part, defensors de la Immaculada Concepció, contra l'ordre de Santo Domingo i la Inquisició de l'altra, refractàries a l'esmentat dogma. Colom, com ja ho he fet observar, revelà una marcada preferència i devoció per Maria Immaculada i, en aquest particular aspecte, no hi pot haver res de més català i de més lul·lista per a quants coneguin la història de Catalunya, del lul·lisme i del culte a la Puríssima Concepció (63).

Llull va ser un simbolista. Va portar la seva passió del símbol i de la figura interpretativa a l'extrem d'haver estat acusat d'una mena de càbala cristiana. El cercle, el triangle, les combinacions de lletres representatives amb significats no sempre clars prenen en la seva obra veritables caràcters de màgia. No són, però, més que expressions d'un misticisme i d'una intuïció dominants en el seu esperit. Colom es creu un predestinat, es dóna ell mateix un nom messiànic (Cristoferens) i inventa per a la

seva signatura unes sigles triangulars que semblen _potser ho són_ copiades d'algun opuscle lul·lià.

Llull predicà constantment i àdhuc procurà organitzar una croada, més pacífica i prosselitista que no pas guerrera. La seva il·lusió, el somni de tota la seva vida, va ser la conversió de musulmans i dels infidels en general. Colom, sense citar a Llull, parla el mateix llenguatge: vol, com el gran mestre mallorquí, anar fins al Gran Can a dur-hi la fe cristiana (64).

La redempció del Sant Sepulcre, pagada amb or, ja que no el seu deslliurament pel ferro, és pura il·lusió de l'autor de *Blanquerna.* Fixem-nos en què Colom, des del primer moment en què s'atansa als Reis Catòlics, no els proposa altra cosa. Llegint algunes frases del descobridor d'Amèrica us fa l'efecte que llegiu al mateix Llull (65).

Anem, però, als símptomes importants. Hi ha quelcom de profund, quelcom de digne d'atenció i ple, saturat, de preciosos ensenyaments. Llull, dos segles abans de Colom, afirmà la possibilitat dels antípodes, l'esfericitat de la terra *aleshores admesa per molt pocs_* i la necessària presència de costes continentals a l'occident de l'Atlàntic. Aquests tres punts, *que només en Llull i en Colom coexisteixen abans del 1500,* són una prova innegable de la inspiració lul·liana en el gran navegant. I diguem tot seguit que en això _malgrat la mística parcialitat del seu criteri i la pobresa de les seves informacions sobre Colom_ no s'equivocà el P. Raimond Pasqual.

Llull creu en els antípodes. Parlant-ne, diu entre altres coses: *«Quan el meu pensament imagina la superfície de la terra que està sota nostre, la meva intel·ligència i la*

meva raó pensen que totes les pedres i les aigües que hi ha en l'esmentada superfície han de precipitar-se en la immensitat del buit, jutjant possible que caiguin i impossible que no caiguin. Però als homes situats en la superfície terrestre que està sota nostre, els semblarà el contrari d'aquesta possibilitat i d'aquesta impossibilitat perquè ells pensaran que nosaltres, les pedres i les aigües d'aquest costat tindríem tendència a anar enlaire, perquè el que és alt a ells els semblarà baix, ja que tindrien els seus peus en línia recta amb els nostres...» Els antípodes, conseqüència de l'esfericitat de la terra, són possibles, car tots som antípodes, els uns respecte dels altres. Llull ho fa veure: Colom recull l'ensenyança (66).

Respecte a costes occidentals a l'Atlàntic, copiaré aquí, en els seus passatges principals i en favor de la brevetat, una traducció resumida de Llull, feta per qui millor conegué i estudià els innombrables llibres, autèntics o apòcrifs, del Benaventurat Raimond. Aquest capítol és d'un llibre autèntic:
*«Quina és la causa natural del moviment periòdic de les aigües a la mar d'Anglaterra! » pregunta Llull en les seves «Quaestiones per artem demostrativam solubiles»*_. I es contesta:
«Com que la terra fa un arc, perquè és esfèrica, l'aigua de la mar també fa un arc, la concavitat del qual cau al damunt de la convexitat de la terra. Altrament, la superfície de l'aigua i la de la terra no farien pas, com fan, una sola massa...»
«Tota la principal de les marees a la mar gran o mar d'Anglaterra, és l'arc de l'aigua de la mar, que a Ponent estrepa en una terra oposada a les costes d'Anglaterra, França, Espanya i tota la confinant d'Àfrica, on es dóna el moviment periòdic al·ludit, però l'arc que forma l'aigua

com a cos esfèric cal que tingui estreps oposats en els quals s'afermi, car d'altra manera no es podria sostenir; per consegüent, doncs, així com a la nostra banda té per estrep el nostre continent que veiem i coneixem, en la part oposada de Ponent té per estrep un altre Continent que d'aquí estant no veiem ni coneixem; la veritable filosofia, però, que coneix i observa pels sentiments l'esfericitat de l'aigua i el seu mesurat moviment, que necessàriament demana dues valies oposades que retinguin l'aigua tan bellugadissa i siguin com la base del seu arc, infereix que necessàriament també, en la part que ens és occidental hi ha continent on topa l'aigua moguda, així com topa en la banda respectivament oriental» (67).

I és tan sòlid i tan segur el pensament de Llull en aquesta matèria, tan penetrant la seva intuïció _car les conclusions anteriors no es poden pas atribuir a la seva cabalística obra «Ars Generalis»_ que per explicar aquest moviment de les aigües de la mar acut encara a la influència dels moviments de la lluna, avançant-se alguns segles a la ciència matemàtica i experimental. Barreja, sens dubte, les seves admirables intuïcions _més que raonaments_ amb subtileses i divagacions medievals, però encerta, en general, de tal forma, que el mateix aspre i mal previngut Littré, quan el comenta en aquest punt, no pot menys que proclamar _fent excepció a la seva crua crítica anti-lul·liana_ que s'hi troben clarividències (68).

Si la terra és rodona, si és racional l'existència dels antípodes, si és necessària la presència de costes occidentals a l'Atlàntic, que es dedueix d'aquestes tres premises? Hom troba clarament, rectament, senzillament, el concepte a què va arribar Colom; que navegant des d'Europa cap a Occident, les naus no anirien a l'abisme,

com d’altres pressuposaven, sinó que arribarien a aquelles costes. Quines? Les del gran Can? (car Llull també en tenia coneixement i fins volgué anar a veure'l) o una prolongació de les d'Àfrica? No m'atreveixo a precisar quin va ser el pensament lul·lià. És tan vasta, tan enorme, tan difosa i confusa l'obra de Llull, que per estudiar-la bé, distingir-hi l'autèntic i l'apòcrif, l'estimable i l’inútil, la veritat i la fantasia, no n'hi ha prou amb l'activitat d'un sol home. A més a més en el lul·lisme, en el conjunt de l'ensenyança lul·liana, s'hi han de comprendre no solament els escrits dels mestres sinó també, i en bona part, els dels seus deixebles, i de vegades àdhuc les obres apòcrifes, sempre que aquestes enquadrin dintre de les doctrines generals de l'escola. No és la influència exclusiva, diguem-ne directa, de Llull, sinó la del lul·lisme, la que cal cercar en Colom. Quan s'hagi llegit i esporgat, des d'aquest punt de vista particular, tota l'ensenyança lul·liana de dos segles, es descobrirà, indubtablement, un major nombre de punts de contacte entre aquesta ensenyança i els conceptes geogràfics de Colom.

Comparem mentrestant les poques frases que Llull deixà transcrites, amb les famoses i glorificades cartes que malgrat i ser inventades han fet del Florentí Toscanelli una mena de *Deus ex machina* de Colom. Llull raona, argumenta i procura convèncer. Les falses cartes repeteixen llocs comuns de determinats autors de l'edat mitjana, ben coneguts de Colom sense necessitat de les al·ludides informacions de Toscanelli. Que aquestes cartes són falses ho han demostrat sobradament González de la Rosa, Vignaud i altres. L'evocació de Llull revela l'objecte de la falsificació: cabia fer del descobridor d'Amèrica un geni inspirat per savis d'Itàlia. El català Colom no té cap necessitat d'aprendre res del físic florentí.

Les coincidències, és a dir, els contactes entre en Colom i el lul·lisme no es redueixen, no obstant això, als que ja he anotat. D'altres encara van ser ja observats per Pasqual Bové i els pocs investigadors i crítics que s'han ocupat de l'assumpte. Hi ha també a l'obra lul·liana, autèntica o apòcrifa, apreciacions o dissertacions sobre «l'art de navegar» que coincideixen de manera sorprenent amb certes idees o amb certs prejudicis de l'almirall de les índies. No podem convenir en què tantes i tan difícils coincidències siguin obra de la casualitat (69).

Els que voldrien que la nacionalitat de Colom es demostrés amb partides del Registre Civil o amb declaracions testamentàries jurades em faran, segurament, aquesta pregunta: Hi ha testimoni escrit que Colom va tenir coneixement dels llibres de Llull?

El «testimoni explícit escrit» no és a la història, ja ho sabem, sinó al *«magister dixit»* el «criteri d'autoritat» davant l'anàlisi demostratiu i la crítica depuradora. Tampoc no hi ha testimoni explícit escrit _autèntic s'entén_ de què fos Amèric Vespuci el que va descobrir el Nou Món. No obstant això, el Nou Món es diu Amèrica. Tampoc es basa en cap testimoni explícit _car els falsos són molts i contraproduents_, l'existència de les cartes de Toscanelli com inspiradores de Colom. Fa tres segles i mig que aquestes cartes s'admeten com una veritat indiscutible. Tot just deu fer un quart de segle que s'ha començat a besllumar la monstruosa falsificació de què son filles.

Tampoc no hi ha prova explícita que Colom hagués llegit les obres de Llull. Potser algun dia es trobi. Existeix, però, una prova que supera aquest testimoni: la lògica

irrecusable de les concordàncies històriques.

Si de la lectura dels paràgrafs en qüestió i d'altres de Raimon Llull i del coneixement de les idees, que guiaren la descoberta de Colom es desprèn lluminosament una relació de causa a efecte, també es constata aquesta mateixa relació justificada pel sincronisme de certs fets històrics. L'època de la infantesa i de l'adolescència de Colom va ser precisament la de més intensitat i difusió del moviment lul·lista. El Rei Alfons V, tot i no ser mai a Nàpols, i la seva esposa Maria van ser entusiastes i fidels protectors i fomentadors de la doctrina del vident de Mallorca durant el segon terç del segle XV (1430-56). La reina, el nom de la qual és tot un símbol d'homenatge a la Verge Immaculada, persegueix i castiga els enemics de la Puríssima Mare de Jesús. Àdhuc els intransigents frares Dominics. Governadora, en absència del rei, fa complir el 1439 la resolució del Concili de Basilea instituint festa solemne el dia de la Concepció. Ja feia aleshores més d'un segle que Jaume II, a instància de Llull, havia instaurat aquest culte als seus dominis, molt especialment a les terres catalanes i catalanitzades (70).

El 1446 (7 de gener) Alfons V, de Nàpols estant, dóna facultat per a l'ensenyament de la ciència lul·liana _de la qual fa elogis_ i per concedir una escola inspirada en aquestes doctrines a un Pare Carmelita. El nom d'aquest frare és estranyament suggestiu: *Leopold Columba de Britania* _li diu el rei_. Columba era, probablement, un nom d'advocació religiosa i Britània la terra on nasqué. El frare, doncs, acudia de ben lluny al lul·lisme. S'obriren les escoles i funcionaren, trobant aviat mecenes que les subvencionessin i alumnes que s'interessessin per aquells ensenyaments. De l'escola de Mallorca, veritable

Universitat, en resten nombroses notícies. De la de Barcelona se n'han perdut documents curiosíssitns. Resten encara un rebut de préstec de llibres atorgat precisament pel Pare Columba a l'administrador o director de l'escola, Gabriel Desclaps. També existeixen els catàlegs escolars barcelonins, en els quals figuren alguns dels llibres que contenen molts dels fragments citats en el curs del nostre estudi. Es vol millor prova que els esmentats paràgrafs pogueren arribar tant al coneixement de Columba, com al de Colom, si aquest va ser català? _fet que que ja està suficientment demostrat_. La hipòtesi en arribar aquí, esdevé tan racional i confirmada pels fets, que ve a transformar-se en comprovació (71). El P. Pasqual, per un altre camí, arriba a aquestes mateixes conclusions.

Les còpies manuscrites dels llibres de Llull i dels seus deixebles circulaven, durant tot aquell segle, de mà en mà, tant a Catalunya com a les terres veïnes. Però aviat vingué la naixent impremta a socórrer les transcripcions manuals. El llibre *Ars generalis et ultima* va ser imprès des del 1480. Del titulat *Quaestiones per artem demostrativam solubiles,* n'he vist edicions parisenques de 1491. D'altres llibres encara n'hi hagueren d'anteriors (72).

Pere Dagui va ser el gran mestre lul·lià de la segona meitat del segle XV. La seva obra *Janua Artis excellentissimi Raymundi Lulli* sortí de les premses barcelonines l'any 1473. El mateix Dagui, personalment, no solament ensenyà el lul·lisme a Mallorca i Barcelona, sinó que anà a la Cort, quan aquesta era a Aragó (1480), donant lliçons públiques als cortisans a presència de Ferran i Isabel (73).

Ens hem de preguntar encara, després de tot això, si Colom pogué conèixer les teories lul·lianes? No solament

pogué, sinó que va haver de estudiar-les.

Aleshores, preguntaran encara alguns esperits difícils i escèptics, per què no les cità? Es podria respondre simplement . tampoc no cità mai a Toscanelli. D'altres inventaren en forma pòstuma la seva correspondència amb aquest.

No serà, però, aquesta la meva resposta. Per donar-la transcriuré aquí el que diu, respecte d'aquesta qüestió, el P. Ricard Cappa, jesuïta, excel·lent historiador i crític que ja s'adonà de la influència lul·liana en Colom.

El P. Cappa diu:
« ..Si Colom coneixia el quolibet de Llull *(Quaestiones per artem demostrativam),* amb haver-lo citat a Còrdova i Salamanca s'hauria estalviat alguns disgustos; i si Ferran el Catòlic s'oposava al seu viatge, Colom hauria pogut parlar-li del seu gran inspirador, car el rei Catòlic, essent també rei de les Balears, pàtria de Llull, hauria estat content i enorgullit, no solament de l'autoritat que el testimoni del savi donava, als projectes de Colom, sinó de les versemblants perspectives de poder col·locar a la seva corona una pedra preciosa de tant valor com era el que es descobrís, a favor seu, el món que dos cents anys abans havia anunciat un súbdit dels seus avis. Però, segons totes les probabilitats. Colom no esmentava a Llull, i si coneixia la seva' doctrina, *les seves raons devia tenir per callar-la.*» (74). Subratllo aquesta última frase.

Pensa bé el P. Cappa: Colom tenia les seves raons per a callar. I Ferran no rebutjà pas; ben lluny d'això, la pedra preciosa anunciada per Llull. A hores d'ara és prou sabuda la falsedat de la llegenda que va fer de Ferran un adversari

del descobriment, d'aquesta llegenda només en quedarà una veritat: «que Ferran afavorí i desitjà l'aventura de Colom, però desconfià d'aquest i en va témer quelcom». «Les seves raons tenia», ja ho veurem.

Quant a les de Colom eren les mateixes. Un secret que tots dos coneixien segellava i segellà fins a la tomba els llavis de l'un i de l'altre. No per això l'ombra benèfica de Llull deixà d'intervenir com llaç d'unió entre el Rei i el navegant.

CAPÍTOL X - INDICIS REVELADORS

X.I - EL BISBE DE LLEIDA "EN FERRER COLOM"

Si és un fet històric patent per si mateix _sense necessitat de testimonis d'analistes_ que entre Llull i el lul·lisme d'una banda i Cristòfor Colom i les seves concepcions geogràfiques d'una altra, hi hagué manifestes relacions d'ordre intel·lectual, reveladores tant d'una compenetració de pensament com d'una vinculació de pàtria i de medi ambient, no deixa de ser-ne un altre no menys evident, encara que tampoc no consti escrit a cap crònica, entre l'il·lustre navegant i el personatge del qual vaig a parlar va existir com una mena d'enllaçament de tradicions familiars, traduït en comunitat de devoció religiosa.

EN FERRER COLOM el mot *en* _que com saben perfectament els catalans, equival al *don* castellà_, ja apareix figurant per primera vegada als únics documents que conec d'aquest personatge, de l'any 1320, en qualitat de conseller i personer de l'infant Alonso, Comte d'Urgell. Així consta en un rebut atorgat per ell el maig d'aquell any. El 1321 és canonge _potser ja ho era aban*s*_ de la Seu de Lleida i prior de Fraga; poc després se'l veu proposat per al Bisbat de Vic, nomenament que el Sant Pare sembla que no pogué concedir-li. Tres anys més tard ocupa ja la cadira episcopal de Lleida, essent consagrat a Tarragona, i exerceix el càrrec de Conseller del Rei Pere el Cerimoniós a la coronació del qual, celebrada a Saragossa el 1336, assisteix, segons refereix Zurita. Mor a la seva Seu l'any 1340 (75).

No és, però, la biografia d'En Ferrer Colom el que aquí ens interessa més, sinó la seva sepultura i el seu record. Sabem pels documentats erudits Villanueva i Baranda, que aquell bisbe va fer construir, a la Seu de Lleida, una capella per

posar-hi la seva tomba. L'esmentada capella, visitada fa un segle pel mateix Villanueva, estava consagrada a la Santíssima Concepció de Maria. Les armes del bisbe, esculpides en pedra, eren un colom i un bàcul (76).

I bé. A l'únic testament autèntic que es coneix de Cristòfor Colom _encara que sigui en còpia potser no completament fidel_ és a dir, al codicil de Valladolid, de data 19 de maig de 1506, s'hi llegeix el següent:
«*A D. Diego, mi hijo, mando que tanto que el tenga dentro de dicho mayorazgo y herencia, que pueda sostener en una capilla que se haya de hacer, tres capellanes que digan cada día tres misas, una a honra de la Santa Trinidad, e otra de la Concepción de Nuestra Señora*, *e la otra por la ànima de todos los fieles difuntos, e por mi ànima e de padre e madre e mujer. E que si su facultad abastase que hagta dicha capilla honrosa e la acreciente las oraciones e preces por el honor de la Santa Trinidad, e si esto puede ser en la Isla Española que Dios me dió milagrosamente, holgara que fuera allí donde yo la invoqué, que es en la Vega que se dice de la Concepción* (77)».

Aquesta mateixa voluntat del descobridor va haver de d'estar inclosa en termes més precisos i més clars, al testament i ordenació de «mayorazgo» que formà el 1502. El segle XVI, però, i probablement dins del segon terç, desaparegué aquest document, el qual va ser substituït audaçment i maliciosament per l'atrevida i sorollosa falsificació que des d'aleshores es coneix amb el fals títol següent: *«Ordenación del Mayorazgo hecha en Febrero de 1498.»*

Dormir el darrer somni a l'empar de la Immaculada

Concepció va ser, doncs, un desig comú d'en Ferrer Colom i el descobridor... Tradició familiar?... O res més que una vulgar coincidència? . Potser això últim. Ara que a aquesta coincidència, singularment evocadora, cal afegir-hi un fet. Ferran Colom, fill de l'Almirall, no solament va ser el benemèrit pare de la bibliografia, sinó que va ser a més a més un curiós investigador de notícies geogràfiques i històriques. El misteriós origen del seu pare el va preocupar, segurament. Viatjà per tota la península, procurant conèixer-la pam a pam. Però, on va ser que va fer les seves primeres excursions de jove estudiós? A l'Aragó i Catalunya, a Calataiud i Lleida.

Tot just arribat d'índies, del curt viatge que hi va fer, acompanyant el seu germà Jaume, el veiem a Calataiud el 1511, jove de vint-i-tres anys, comprant una traducció castellana de Marco Polo. L'any següent és a Lleida, on adquireix un diccionari «català-alemany»; un llibre de model de cartes catalanes i altres obres en català. Sembla que es proposà aprendre aquest idioma. De Lleida seguí cap a Barcelona, i d'allí s'embarcà per anar a Roma (78).

En Ferran Colom va tenir sospites d'alguna oculta relació entre el seu pare i Catalunya, més particularment Lleida? És molt possible. Però si cercà les traces de la seva família a Catalunya, probablement, no va poder-les trobar. No pas perquè ni el temps ni el secret les haguessin esborrat, sinó perquè, segurament, topà amb moltes dificultats en les seves recerques. El reial decret amb què Carles V, l'any 1523, va prohibir-li continuar els estudis que feia i la recerca de dades _aparentment geogràfiques_ per tota Espanya, pot servir de clau per a explicar-se el per què de la ineficàcia de qualsevol recerca de Ferran Colom en aquest sentit. Ja parlarem després d'aquest decret.

X.II - ELS Jaume COLOM

Ja he dit abans que Jaume Colom va haver de ser el germà gran, i no el petit, de l'almirall, i que llur pare va haver de dir-se probablement el mateix nom: Jaume. En què baso la meva hipòtesi? Molt senzill. Tots els que han estudiat una mica els costums de l'edat mitjana i àdhuc dels temps moderns, saben molt bé que, d'una manera general en aquella època, el primer baró portava el nom del pare o de l'avi: això últim quan el germà gran del pare no tenia descendència. La regla tenia, naturalment, algunes excepcions. Una d'aquestes consistia en donar al fill el nom d'un oncle si aquest era el més caracteritzat, és a dir, el cap moral de la família.

Per què Cristòfor posà Jaume al seu primogènit, nat a Portugal alguns anys abans que el futur descobridor d'Amèrica es presentés als Reis Catòlics a Andalusia? En record del seu germà Jaume, és a dir, del germà que precisament ningú no ha dit fins ara que secundà a Cristòfor en les seves gestions per al descobriment? Per què Jaume, doncs, i no Bartomeu, com l'altre germà, braç dret de Cristòfor, segons els genovistes? Ningú, fins avui, no s'ha fixat en aquest fet.

La contesta no pot ser més clara: perquè el pare d'ambdós germans dugué el mateix nom. Però, per què no correspongué aquell nom a Cristòfor? Perquè Jaume va ser major o més caracteritzat que ell. O per totes dues coses alhora, car, sovint, el fill gran era consagrat al sacerdoci.
I bé. Hi han motius, efectivament, per a poder afirmar que Jaume Colom, el germà de l'almirall, va ser capellà. El propi Cristòfor ho diu amb bona precisió en el testament autèntic de 1506: *«porque es eclesiástico».* (80).

I de quan d'ençà era sacerdot el seu germà Jaume? Dels

tres germans Colom, aquest és el més misteriós. No se sap d'on va sortir sobtadament per aparèixer el 1494, en terres d'Índies, arribat amb l'almirall en el segon viatge. Bartomeu Colom, aleshores, era a França, segons consta en diversos documents. No obstant això, no pogué acompanyar a Cristòfor en l'esmentat viatge i anà a reunir-se amb els seus germans alguns mesos després. Era, doncs, el seu germà Jaume, més prop que el Bartomeu quan Cristòfor Colom tornà a Espanya en el primer viatge? Era a Espanya mateix? Misteri. Era ja capellà quan se n'anà a Amèrica pel primer cop, d'on tornà molt aviat en febrer o març del 1495?

Per cartes dels Reis Catòlics a Fonseca, bisbe de Badajoz i comissionat reial per ocupar-se dels afers d'Índies en els primers temps, consta que Jaume Colom, tot just arribat d'aquell viatge, volia traslladar-se a Itàlia (81). Per què? Harrisse suposa que per anar a Gènova a gaudir de la petita fortuna que havia d'haver recollit a l'illa Espanyola. I tan petita com devia ser, la fortuna! En tan poc temps, quan l'illa gairebé no produïa res, què podia haver reunit? (82).

De les mateixes cartes esmentades consta també que Jaume va desistir del viatge *a causa dels esdeveniments d'Itàlia,* és a dir, de la guerra entre Ferran el Catòlic i Carles VIII de França. Quina influència podia tenir la guerra en qüestió en el pacífic raconet que Harrisse imaginà com a lloc ideal per a Jaume? Res d'això. En el cas Jaume, per Itàlia cal entendre Roma: la guerra feia impossible anar a Roma, Però, per què Jaume volia anar-hi? Jo sospito el següent: Jaume necessitava alguna gràcia, alguna concessió de la Santa Seu, concessió de caràcter eclesiàstic. No podria ser que ja fos capellà, però impedit

de l'ús del seu ministeri? Ve't aquí un nou enigma insoluble.

El cert és que en 1504 no solament revestia caràcter sacerdotal, sinó que es creia capacitat com eclesiàstic: així es dedueix de la Reial Cèdula, data 8 de Febrer de l'any esmentat _tantes vegades i tan sorollosament retreta pels genovistes_ per la qual els Reis li concedien la naturalització a Castella (83).

En vista d'aquests fets, el que pot inferir-se és que quan Colom posà el nom de Jaume al seu fill nat a Portugal, l'altre Jaume, el germà de Cristòfor, o era capellà impedit de les seves funcions, o anava a entrar en la carrera eclesiàstica. El primer és el més probable. Així s'explica el seu desig d'anar a Itàlia, a Roma, potser a la recerca d'una dispensa pontifical.

Las Casas ens descriu a Jaume Colom, al qual anomenarem «Jaume Colom el més gran», per distingir-lo del seu nebot, de la següent manera:
«Persona virtuosa, muy cuerda, pacífica y más simple y bien acondicionada que recatada ni maliciosa...» «Andaba muy honestamente vestido, casi en hábito de clérigo, y bien creo que pensó ser Obispo y el Almirante le procuró, al menos, que le diesen los Reyes renta por la Iglesia.» (84).

Però, malgrat la carta de naturalització, malgrat la intervenció de l'almirall, malgrat la vida recatada i honesta de Jaume el gran, no va aconseguir mai ni el Bisbat ni tan sols una simple vicaria. Àdhuc s'ignora si oficiava als altars. Aquí, doncs, hi ha un misteri.
Per mi aquest misteri només es pot desxifrar fent-se

aquesta reflexió: Jaume el gran era un clergue que havia incorregut en censura en una època impossible de precisar, però anterior al descobriment d'Amèrica. Era, doncs, pel seu caràcter de clergue, el de més autoritat moral entre els germans.

Del caràcter sacerdotal de Jaume se'n pot inferir, pel que ja he dit abans, la seva probable primogenitura entre els tres germans Colom. Però caldria comprovar-la amb la seva edat i, malauradament, ens manquen els documents on això consti.

No obstant això, podem afirmar que el Jaume gran va morir el 1515. Era, doncs, un home vell.
El reputat especialista en assumptes colombins, D. J. M. Asensio, primer en un opuscle i després a la seva obra sobre Cristòfor Colom, digué, textualment:
«Hi han motius per creure que quan va morir Jaume Colom tenia més de seixanta anys.»

És molt sensible que el senyor Asensio no indiqués els motius a què al·ludeix en la frase transcrita (85).
No obstant això, tenim un testimoni del mateix Jaume força expressiu. En l'únic autògraf que segurament es conserva d'ell i que és una carta a Ferran el Catòlic es llegeix aquesta frase: *«el servicio quel almyrante mi hermano a vuesta alteza y a la corona real y al reyno hizo bien cabia en my siendo su hermano viejo y pobre y enfermo»*. La carta porta la data del 21 de Juliol del 1512, sis anys després de mort l'Almirall (86).

Perquè un home es digui vell en els termes i forma que ho fa Jaume Colom, cal, efectivament, que hagi passat dels seixanta anys, per més que morí al cap de tres anys d'haver

escrit la carta esmentada. Però havia passat dels setanta? És molt possible, la qual cosa seria una prova de què era el primogènit dels tres Colom.

De totes maneres, l'afecció i la manifesta preferència de Don Cristòfor per al nom de «Jaume», testimoniada en els fets citats i la repetició d'aquest nom dins la família, constitueix una presumpció suficient per creure que el pare de Cristòfor també es digué Jaume.

X.III - MIQUEL BALLESTER

En una altra part d'aquest estudi ja he al·ludit al llarg i complicat procés que sobre la possessió del «mayorazgo» instituït per Colom es va seguir a darrers del segle XVI entre diversos descendents del descobridor amb intromissió del pretès parent italià Don Baltasar Colombo, senyor del Castell de Cuccaro a Monferrato. Aviat hauré d'ocupar-me amb un xic més de detall del procés en qüestió. Ara només vull fer referència a un dels punts que van ser objecte de més discussió.

Entre els nombrosos al·legats presentats per Don Baltasar figuraven dues informacions dirigides l'una, parcialment, i l'altra en la seva totalitat, a establir la nacionalitat italiana _segons documents_ de Miquel Ballester, company fidel de Colom a l'illa Espanyola i batlle que va ser en l'esmentada illa del poble de Santa Maria de la Concepció (87).

Don Baltasar semblava donar una gran importància al ja citat Miquel Ballester, i, la veritat, no devia pas estar mancat de raó el senyor de Cuccaro, sempre tan ben informat, com tindrem ocasió de veure.

En Miquel Ballester va ser, evidentment, l'home de

confiança de Don Cristòfor. El trobem en 1501 servint de missatger prop del seu confident el P. Gaspar de Gorricio i més tard el veiem no solament d'alcalde de la Concepció, sinó de personer o apoderat de Jaume Colom fill, en la concessió de terres que li va fer l'almirall, en l'esmentada vila (88).

Don Baltasar _que segurament no ignorava aquests detalls_ pretengué demostrar que Miquel Ballester va ser natural de Futini, poblet de la vora de Cuccaro. Els testimonis de les informacions aportades per Don Baltasar opinaven que Colom se l'emva portar amb ell precisament per ser compatriotes, afegint que Miquel Ballester, des d'Espanya o des de les Índies, escrigué a dos germans seus de Futini demanant-los que se n'anessin amb ell. Els germans, però, no hi van anar.

La senyora Francesca Colom, esposa del Llicenciat Ortegón, un dels pledejants més furiosos i tenaços, va ser la que s'encarregà de replicar les falses proves i les inexactes informacions del famós Don Baltasar.
I constatem que no va ser pas sense raó que la referida senyora acusà de falsos els testimonis de la prova italiana, entre els quals _és curiós de fer-ho constar_ hi havia més d'un clergue (89).

Però què al·legava Francesca Colom respecte a Miquel Ballester davant les afirmacions del senyor de Cuccaro? Doncs, que l'esmentat Ballester era català, la qual cosa defensaba amb l'autoritat d'Oviedo _autoritat acceptable, naturalment_ en un assumpte en què Oviedo havia d'estar ben informat i en el qual no va tenir necessitat de recórrer a ficcions de cap mena. A aquesta autoritat podem afegir-hi la de Herrera. Però amb el sol cognom de *Ballester* en

tenim prou: és un nom català i genuïnament català.

Estem, doncs, en disposició de dir-nos: si per al Colombo de Cuccaro el pretès lloc de naixença d'En Ballester (Futini) era un element suficient de prova, donada la intimitat que unia Colom a Ballester, per què la catalanitat d'aquest darrer no s'ha de considerar com un simple indici de la catalanitat del primer?

Encara que no fos així, la vinculació de tots dos no pot deixar de tenir-se en compte, i és possible que serioses investigacions respecte Ballester i la seva família catalana llencin més claror sobre l'origen del descobridor d'Amèrica.

CAPÍTOL XI - DESXIFRAMENT DE LES SIGLES

Les sigles amb què Colom, després del descobriment, acompanyava la seva signatura, han constituït per als historiadors i crítics un misteri més obscur, si cap, que el de les armes nobiliàries de què ja he parlat.

En general, s'hi ha cercat una interpretació d'ordre místic, és a dir, una mena de simbolisme religiós, molt del gust de l'època en què Colom estava en plena glòria, però no tan exclusivista com alguns pensen. No ha mancat pas, no obstant, qui amb un xic més de raó, hagi vist en les lletres de les sigles la representació d'idees menys elevades (90).

Penso que en aquest assumpte no hi ha pas necessitat d'acudir a simbolismes massa abstractes i que, per a desxifrar les sigles, només cal tenir en compte un fet, que l'estudi de la paleografia medieval ha deixat ben establert i que en alguns països encara subsisteix: el de les sigles representatives dels noms de família, molt en particular per a les signatures dels homes, dels noms de pila o dels cognoms de mullers i mares. Com que aquests noms corresponen sempre a advocacions religioses, no hi ha incompatibilitat entre el simbolisme familiar i el místic, ben al contrari, es combinen i completen.

D'acord, doncs, amb aquestes regles, tractem d'explicar les sigles usades per l'Almirall d'índies, que eren les següents:

.S.
.S. *A* .S.
X *M* *Y*

Observem tot seguit la forma triangular, derivada probablement del lul·lisme, i que expressa, sens dubte, el concepte de la Santíssima Trinitat, una altra de les devocions de Llull i de Colom.

Cada una de les .S. combinada amb la *A* precedint-la o seguint-la, horitzontalment o perpendicular, forma la síl·laba *Sa,* prefix de diversos cognoms catalans, com Sa Costa, Sa Plana, Sa Font, etcètera, etc. M'inclino a creure que correspon a Sa Costa, segons les indicacions que ens ha donat l'heràldica i a d'altres que veurem després.

La *A* amb la *M* que hi ha a sota forma manifestament una *Ave Maria,* la mateixa que es desprèn com la salutació angelical de l'Esperit Sant, del sí de la Trinitat.

Finalment, la X és, simultàniament, la inicial de Crist i de Xristo-Ferens, el nom simbòlic adoptat per Colom; la *M,* la inicial de *Maria,* en aquest cas *Maria de la Concepció,* nom que jo crec era el de la mare del descobridor; i la darrera lletra, la *Y,* és la inicial de *Iacobus* (Yago o Jaume), o bè «Diego» (castellà) i Jaume (català), nom que, com ja he dit a un altre capítol, podria correspondre al pare de Colom.

No s'ha d'oblidar, per altra banda, que el nom Jaume, per als catalans, era una mena de talismà, orgull i fe de la nacionalitat, car era el nom d'aquell gran rei que es digué Jaume el Conqueridor. D'altra part, també, en l'època en què va néixer la mare de Colom (1420 a 1440), *Maria de la Concepció* era un nom popular i simpàtic per dir-se'n la reina esposa d'Alfons V.

T
ambé es pot llegir a les sigles: Sant Cristòfor - Santa Ave Maria - Sant Yago, lectura que no exclou pas l'anterior. Cal tenir en compte que la imaginació i la psicologia medievals es prestava perfectament a totes aquestes fantasies, barrejant de vegades el misticisme amb la càbala. Però, com que s'observa que cada *.S.* porta dos

punts, un a cada banda, mentre que les altres lletres no en duen, la qual cosa estableix una distinció de dos grups, un de patronímics (cada .S. valent per *Sa),* i una altra de noms de pila (Ave Maria de la Trinitat, significant *Concepció),* jo m'inclino a creure que la interpretació onomàstica familiar predominava sobre la merament religiosa, en l'esperit de l'al·ludida signatura de Cristòfor Colom.

CAPÍTOL XII - EL GRAN PLET DE SUCCESSIÓ DEL "MAYORAZGO" UNA CONFESSIÓ DE PART DELS COLOMBO EVASIVES I CONFUSIONS DELS COLON

Arribem al punt culminant i decisiu en l'ascens vers la veritat que hem emprès amb aquest treball:

La catalanitat de Colom, la seva identificació dintre de la família dels *Colom* nobles de Catalunya, ha estat ja suficientment establerta en els anteriors capítols, no solament damunt les bases d'una lògica inflexible, sinó també d'una sòlida i ampla documentació. Realitzem, ara, la contra-prova, la verificació de les conclusions trobades, valent-nos precisament dels propis testimonis dels Colombo italians i dels Colón pretesos descendents del descobridor. I no es tracta pas d'uns testimonis ocasionals qualsevols, sinó de testimonis solemnes, emesos conscientment i premeditadament, en circumstàncies greus, davant d'un tribunal respectable i sota el perill de conseqüències seriosament desagradables.

Per a poder comprendre l'abast dels esmentats testimonis cal explicar, naturalment, encara que sigui d'una manera breu, el motiu que els originà i l'escenari on varen produir-se.

XII.I - ANTECEDENTS I SÍNTESI DEL PLET

A 23 d'abril de 1497, entre el segon i tercer viatge de descobriment, els Reis Catòlics _per Reial Cèdula especial_ atorgaren a Cristòfor Colom la llicència necessària per a instituir un «mayorazgo» _l'hereu català_ Llicència, ampla, amplíssima, que abrogava explícitament i radicalment qualsevol llei, ús o costum, susceptible de constituir el més lleu obstacle a les condicions en què l'almirall establís la vinculació. La lliberalitat de l'esmentada llicència arriba a l'extrem _i això convé posar-

ho de relleu per a futurs comentaris_ de donar per aprovades i sancionades per endavant totes les disposicions que dictés l'institutor del «mayorazgo» en qüestió, fent innecessària qualsevol confirmació reial.

Colom, qui no coneixia encara l'amplitud i el valor intrínsec dels seus descobriments ni de les rendes que se'n podrien derivar, ajornà, de moment, la constitució del vincle hereditari per establir el «mayorazgo». No va ser fins que tornà del seu tercer viatge, després del seu empresonament i dels desenganys consegüents, que va decidir-se, sentint-se cansat i malalt, a fer ús de la llicència reial esmentada. Aquest va ser l'origen de la institució del «*mayorazgo*», efectuada per acta notarial de 1502, preciós document del qual només tenim notícia pel posterior codicil de Colom, de 1505 i el que atorgà, ja en el seu llit de mort, el maig de 1506 (91).

Aquest document que seria decisiu en el problema que discutim va desaparèixer d'una manera fraudulenta des del segon terç del segle XVI _si no abans_ i va ser canviat per mans criminals i interessades per l'escandalosa falsificació coneguda entre els historiadors sota el (usurpat) de «Institución del Mayorazgo el 1492». Oportunament examinaré aquest document, monstruosament fals, l'al·legació del qual en dissertacions científiques, serioses, nobles i lleials, constitueix una vergonya i un escàndol. Per ara en tinc prou referint-me al codicil de 1505, ratificat en 1506.
Aquest codicil confirmà, amb molt lleugeres modificacions segurament, la desapareguda escriptura de «mayorazgo» de quatre anys abans.

D'acord amb el codicil i, per consegüent, amb aquesta escriptura la successió del vincle devia ser sempre en línia

directa de varó a varó, però si la línia recta masculina venia a extingir-se la successió passaria al baró col·lateral més pròxim al darrer posseïdor, amb exclusió, quan n'hi haguessin, de les dones per pròximes que fossin de la línia troncal. Les dones no podien heretar el vincle sinó a manca de baró.

Aquest cas, però, es va presentar molt aviat. El maig de 1573 moria al presidi o presó d'Oran, on es trobava confinat pel delicte de doble bigàmia, don Lluís Colom, tercer i últim almirall d'índies, fill de Jaume Colom i Maria de Toledo, o sigui nét del descobridor. Don Lluís no va deixar descendència masculina legítima ja que no es podia considerar com a tal _i així es va establir en el procés_ el nen de tres anys Cristòfor, fill de don Lluís i d'una quarta dona, Lluïsa de Carvajal, la qual, a instàncies del mateix don Lluís i quan encara vivia aquest, es casà novament amb un tal Buzon, criat del bígam (92).

Va tenir, en canvi, don Lluís dos fills legítims de la seva segona muller, Maria de Mosquera, que vivien encara tots dos quan el pare va morir, per la qual cosa, convençut fermament que el fill Cristòfor era bastard, testà assenyalant com a successor del vincle _segons l'ordenació del «mayorazgo»_ al seu nebot Jaume Colom i Pravia, fill del seu germà Cristòfor. Li posà, això sí, com a condició que es casés amb Felipa, la filla petita de l'esmentat Lluís ja que la gran era monja.

La condició es va complir després de llargs desacords i àdhuc un procés judicial entre els futurs esposos. El matrimoni, però, no durà gaire. Els esposos moriren, en poc temps, l'un darrera l'altre sense haver arribat a prendre possessió completa de l'herència encara que abans de

morir veieren sorgir contra ells un impacient pretendent a la successió del «mayorazgo»: Don Cristòfor Cardona i Colom, marquès de Guadaleste i almirall d'Aragó, fill de Maria de Colom i Toledo. En Cardona presentà una demanda davant de l'audiència de *«Santo Domingo»* al·legant que era més pròxim al tronc que no pas Jaume, com a fill que era de la germana més gran. Mort Jaume es presentà a aquella mateixa Audiència Francesca Colom i Pravia, esposa del Llicenciat Ortegón, la qual també es considerava amb més drets que el Cardona.

I aquest mateix any sortí encara un tercer pretendent. Aquest, però, va ser a Madrid. Es tractava del nen Cristòfor, representat per la seva mare i tutora, Lluïsa Carvajal de Buzón. Es veieren així dos processos simultanis, un a Santo Domingo i altre a Madrid, els quals s'anaren complicant i contradient fins que el Consell d'índies reva prendre totes dues causes en una, sotmesa a la seva suprema jurisdicció.

En aquest gran procés intervingueren com a pledejants, ultra els ja esmentats, els següents personatges: Maria, la monja, filla gran de Don Lluís; la senyora Colom de Toledo i Don Àlvar de Portugal, comte de Gelves, amb llurs respectives descendències. A la descendència d'aquest Portugal, fill de la senyora Isabel Colom de Toledo, germana de don Lluís, correspongué després de trenta anys de litigis, el triomf final d'aquest procés, segons sentència de 1604, encara que en 1586 havia mitjat una altra sentència favorable a la Marquesa de Guadaleste.

A aquests nombrosos sol·licitants del famós «mayorazgo» s'hi afegí pel gener de 1582, l'extrany postulant Don Baltasar Colombo, senyor de Cuccaro, del qual ja hem

parlat més d'una vegada. I en 1588 es presentà encara un altre candidat, també italià, l'analfabet don Bernard Colombo de Cogoletto, la demanda del qual, però, va ser rebutjada *a priori* per extemporània. Aquest impostor va ser denunciat com a falsari, pel Consell d'índies, a sol·licitud, oh paradoxa!, de Don Baltasar.

Cal fer ressaltar un fet important: Al famós procés no hi asistí ningú de Gènova. Més encara: existeix una altra prova eloqüent que a Gènova no hi havia cap parent de Colom als setanta anys d'haver mort aquest. *Les autoritats genoveses empararen les pretensions de don Bernard i àdhuc del Colombo de Cuccaro* (93).

Aquest és l'origen del cèlebre procés de successió del «mayorazgo» de Colom que va durar un terç de segle per recomençar ben aviat i del qual n'han parlat tant els historiadors i especialistes, encara que sense estudiar-lo com cal i fins i tot falsejant sovint les seves incidències i els seus ensenyaments.

Com es pot comprendre fàcilment van ser dos els fets principals que assenyalaren el curs dels debats i a l'entorn dels quals s'agruparen les controvèrsies secundàries: el debat sobre la legitimitat del nen Cristòfor, mort en el curs del judici, i el debat sobre l'autenticitat o falsedat del parentesc al·legat per Don Baltasar. El primer d'aquests punts no ens interessa aquí; el segon toca de ple el nervi mateix d'aquest estudi identificant-s'hi completament.

XII.II - ELS ARGUMENTS DE DON BALTASAR: LA SEVA GENEALOGIA

Contra les pretensions del candidat italià es pot dir que, tàcitament, els espanyols formaren un front únic. La

representació d'aquest bloc hispànic va ser assumida _no sabem per quines causes, potser va ser *de motu propio_,* per la senyora Francesca Colom, esposa, després vídua, del llicenciat Ortegón. És possible que la personalitat del marit _magistrat de renom colonial_ expliqui, en certa manera, la presidència de l'esmentat front que, implícitament, assumí la senyora en qüestió.

Els tres arguments bàsics del senyor de Cuccaro van ser els següents:
1.- La seva genealogia (que ell entroncava amb la del descobridor).
2.—Les seves armes nobiliàries (que ell identificava amb les que s'atribuí l'almirall).
3.—El seu cognom *Colombo* (que, naturalment, pretenia ser igual o equivalent a Colón).

Segons la genealogia del signore Baltasar, el tronc comú amb Cristòfor Colom va ser un tal Lanza de Colombo. Aquest Lanza va tenir dos fills, un que es digué Francesc i que va ser besavi de Baltasar i un altre que es digué Domènec i que va ser pare de Cristòfor. Aquest, junt amb Bartomeu, es van escapar del castell de Cuccaro essent molt joves i ja no se'n sabé res més fins a l'època del descobriment. En defensa d'aquestes afirmacions presentà, no sols un arbre genealògic completament capriciós, sinó una prova testifical a base d'un regiment de testimonis, entre els quals figuraven diversos clergues importants, que juraven i rejuraven a l'entorn de la infantil fugida del castell. La prova italiana es completava encara amb cites d'Oviedo, del llibre atribuït a Ferran Colom i de cronicons semblants (94).

L'escassedat de la prova posa de manifest la fragilitat de la

genealogia esmentada, tot i tenir en compte que Don Baltasar aparegué sempre com el més ben informat, el recercador més viu i el més estudiós dels candidats, tan si es tractava d'arguments bons com dolents. Quan no presentava al·legacions ja es pot ben dir que era perquè no en trobava, car àdhuc amb les coses d'Espanya demostrà estar més al corrent que els seus adversaris i així s'explica que fos ell el que va portar als tribunals el fals testament o «mayorazgo» del 1498 i el que descobrí la prova del matrimoni de Buzón amb Lluïsa Carvajal, essent ell encara el que posà en clar la lleugeresa de conducta de la Lluïsa en qüestió... La ja referida Francesca Colom no va tenir gaire feina a posar de manifest, amb els mateixos testimonis d'Oviedo i amb les pròpies afirmacions del senyor de Cuccaro, la il·legitimitat de la citada tesi, car resultava que el Domènec de Cuccaro havia mort abans, quan encara vivia el Domènec d'Oviedo, pare de Colom, o bé que el mateix descobridor, segons els documents al·legats per Don Baltasar, apareixia nasquent a Gènova i no al castell senyorial del seu fals parent.

El Colombo de Cuccaro, que no tenia res de curt, decidí apel·lar a l'eclecticisme, avenint-se a tot còmodament i àdhuc esforçant-se a conciliar tot el que pogués semblar antagònic i incongruent: el seu Domènec resultà ser el de Gènova i el seu Cristòfor pogué néixer genovès, per a escapar-se de Cuccaro.

Ja no cal dir que la prova de la genealogia acabà en sainet.

XII.III - LES ARMES DELS COLOMBO I LES DELS COLOM UNA CONFESSIÓ DE PART ITALIANA (95)

És indubtable que el debat d'heràldica va tenir molta més gravetat per a la defensa espanyola.

La senyora Francesca Colom d'Ortegon va ser la que encengué la lluita, adduint el 30 d'abril de 1586 les armes personals nobiliàries de l'escut de Don Cristòfor, sempre segons Oviedo, i reclamant a Don Baltasar la presentació de les del Colombo de Cuccaro. I dic sempre «segons Oviedo» perquè resulta curiós i suggestiu l'observar que en un procés d'aquella índole els candidats al «mayorazgo» no al·legaren mai documents de família, basant llurs pretesos drets en cites de cronistes. És evident que no posseïen cap document seriós.

A requeriment de la d'Ortegón, Don Baltasar es veié obligat a posar de manifest l'escut de la seva família: tres Coloms blancs en camp blau i al damunt els tres mots «fides, spes, charitas».

La pledejant espanyola protestà enèrgicament:
- Aquestes armes no són les de l'almirall _digué amb raó_.
- Ni s'hi assemblen llunyanament _afegí_.

Don Baltasar no va saber què contestar i, contràriament al seu costum, trigà cinc anys a replicar. Què va fer durant aquest temps? Informar-se, recercar. Al final, però, es va decidir a replicar impulsat pel despit de la seva situació poc avantatjosa.

Copiem textualment el seu escrit de rèplica, d'una singular audàcia, del més valuós document oficial que resta d'aquest procés, el *«Memorial»,* extracte extens i metòdic, format per la Secretaria del Consell d'índies, per a distribuir-lo entre les parts i els jutges i per tal de facilitar-los l'estudi del litigi.
Diu el *«Memorial»*:
«*N° 1291.—Després de lo qual en el 3 de Abril de 1591*

presento el dicho Don Baltasar una petición en que dize, que para que conste que les armas que trayan los del linaje de Colón en España al tiempo de los senores Reyes Católicos don Fernando i doña Isabel eran y son una paloma de plata en campo de azul, como las que el trae, y los demás del linaje de Colombo del Castillo de Cuccaro, hazia e hizo presentación de un Escudo de armas sacado con citacion de las partes, de los libros de los Reyes de Armas que estan en poder de Diego de Urbina, Rey de Armas, y presentado el dicho Escudo de Armas que tiene una paloma plateada en campo azul y al pie de dicho Escudo ay una fe del dicho Diego de Urbina, Rey de Armas, de 3 de Abril del año 1591 en la qual da su fe buscó en los libros de linajes que tenia el linaje de Colón y hallo en uno que hizo Garcia Alonso de Torres, Rey de Armas que fué de los senores Reyes Católicos don Fernando i doña Isabel, que era muy antiguo donde dize, folio 137 està escrito un capitulo del tenor siguiente: Los que se dicen de Colón traen de azul con una paloma de plata y dize averlo sacado de dicho libro por mandato de los señores del Consejo de las lndias.»

«N.° *1293. - Después dio Don Baltasar otra petición diziendo que el tenia presentado las armas que traya don Cristobal Colón antes del descubrimiento las quales eran una paloma de plata en campo azul. Y para que constare ser unas mismas con las que el trae y ayan sus padres i antecesores hizo presentación de las suyas, que es la declaración de Armas que tiene declarada para que se entendiese que eran unas mismas en lo esencial de ellas, que es el campo azul y ser las palomas assi mismo plateadas y lo juró y firmó.*»

L'al·legació de Don Baltasar Colombo en quant a l'heràldica constà de dues parts: una, la primera, evident,

certa i ben documentada, amb testimonis dels Reis d'Armes, i una altra, la segona, de la collita del senyor de Cuccaro, menys segura i més subjecta a discussió. Que Cristòfor Colom usés aquelles armes abans del descobriment és cosa que pot ser certa; però que, en el fons, fossin les mateixes dels Colombo de Cuccaro, ja no és tan probable.

Què replicaren els adversaris de Don Baltasar? Copiem sempre del *«Memorial»*:
«N.° 1295. -Mandose dar traslado y salió dona Francesca Colom que jamás el ahnirante habia tenido en el escudo de sus armas palomas, como consta en el escudo de armas que está en la Historia de Oviedo, que tiene el Castillo y un león y unas áncoras y lo demás como antes está dicho N.° 1290, y que en el libro de Diego de Urbina, Rey de Armas, no han de estar las armas de gente forastera como lo era el dicho don Cristobal quando se hizo el dicho libro y que aun sería posible no estar entonces en España el dicho Almirante, sinó que solo estan en el las armas de los españoles y que lo que dize el dicho capitulo es que los de Colom, con m *al cabo y no con* n *como lo tiene el nombre de Colón traen una paloma por armas, estos son aragoneses o valencianos y se llaman Colomas que en su lengua Coloma es paloma».*
Don Baltasar contestà amb aquesta nova argumentació:
«N.° 1296. - Y contra esto que dize dona Francesca presentó don Baltasar otra fe del dicho Diego de Urbina, de 17 de Enero de 1593, la cual no parece esté dada con citación de partes y dize da fe «queen su libro segundo que está en su poder, que escrivió Garcia Alonso de Torres, Rey de Armas de los Reyes Católicos don Fernando i doña Isabel, estan escritos los capítulos el uno a folio 317 que dize: «los que se dizen Colom traen de

azul con una paloma de plata», y está escrito Colom con m *al cabo, y otro capitulo a folio 114 que dize assi: «los de Coloma traen de gules con una paloma de plata que quiere decir colorado y assi diferencian los de Colom de los de Coloma y esta verdad se encontrará en dicho libro, y esta fe dice averla sacado a pedimento de Don Baltasar Colombo»*

La distinció entre Colom i Coloma no podia estar més clara; no obstant això, Francesca va fingir sempre que ignorava aquesta diferència.

Uns i altres, però, no volgueren profunditzar més la discussió per por a trobar-se amb una veritat perjudicial per a tots. L'evocació dels genuïns Colom era plena de perills. Examinem, però, el sentit de les argumentacions dels dos adversaris.

Què es proposà Don Baltasar aportant l'escut d'armes dels antics *Colom?* És que pogué pensar, realment, que Cristòfor i els seus germans van ser, d'una manera simultània, Colom amb *m* i nascuts a Itàlia? Impossible. Després de tants anys d'investigacions hagué de saber forçosament que es tractava de nobles hispànics, sobretot quan va descobrir les armes del seu Colombo convertit en Colom. Va arribar a imaginar-se potser que els Colom ibèrics eren una branca emigrada dels Colombo italians? Menys encara, perquè ell sostenia que el descobridor nasqué a Cuccaro tot i avenint-se després a dir que nasqué a Gènova, però sempre a Itàlia. No hi havia lloc a pensar en cap altra emigració que en la del propi Don Baltasar, les armes del qual no podien ser, naturalment, les dels Colom hispànics.

La intenció del senyor de Cuccaro va ser aquesta: en veure la seva causa perduda i esgotats tots els seus recursos imaginatius, optà pel sistema de l'amenaça, decidit, com aquell qui diu, a què s'enfonsés Samsó amb tots els

filisteus. Com que havia sorprès el secret de Cristòfor el volgué explotar de la següent ingeniosa forma: o els descendents de l'almirall li oferien una transacció d'ordre pecuniari o revelava tota la veritat. I la veritat era molt perillosa per als Colón (amb *n),* car hom veia possible l'existència d'algun colom (amb *m)* amb més drets que ells a la successió. I d'altra banda la divulgació del que encara constituïa en aquella època (1593) un secret d'Estat, no convenia a la monarquia ni a ningú. El Consell d'Índies es feia perfectament càrrec d'aquest perill.

I així va ser! Don Baltasar va fer en el plet al·legació de pobresa. Hi ha testimonis que quan es dictà la sentència definitiva _el text íntegre de la qual no és conegut_ se li atorgaren pel Consell 2.000 ducats. Es vol encara millor prova que l'objecte perseguit pel senyor de Cuccaro és el que jo he indicat? (96).

Fos com fos, el cert i el que no admet rèplica ni discussió és que l'al·legació de l'escut dels Colom com havent pertangut a Cristòfor abans del descobriment constituí una categòrica confessió per part del representant i sostenidor de la italianitat de l'almirall. Confessió formidable i irrevocable que pren l'autoritat de cosa jutjada quan es pren en consideració el trist paper representat pels Colombos genovesos en aquell gran procés.

En quant a l'activitat i a la intenció de Francesca hi veiem també una altra confessió en mig d'equívocs i subterfugis. Noti's que respecte dels *Colom* l'esmentada litigant diu i repeteix sempre *«que són aragonesos o valencians».* No vol dir *«catalans»*. Per què? No costa gaire endevinar-ho, sobretot tenint en compte que l'esmentada senyora sabia perfectament que els Colom eren catalans abans que tot.

I més tendenciós encara és l'equívoc emprat per tal de confondre *Colom* amb *Coloma.* Es vol una frase més deslllorigada i absurda que aquesta: *«lo que dize el dicho*

capítulo es que los de Colom con m al cabo, y no con n, como Colón, traen una paloma por armas, y se llaman Coloma, que en su lengua Coloma es paloma»? Car *si* els Colom són *«con m al cabo»,* com poden ser al mateix temps *Coloma,* amb *a* final? Però la litigant no va donar cap explicació. Va ser inútil que li presentessin els certificats del rei d'armes Urbina especificant bé les diferències entre ambdós cognoms i famílies. Francesca, fins a la fi del plet seguí jugant al *quid pro quo* i a l'equívoc premeditat. Mentrestant segueix el mutisme respecte als Colom catalans i respecte l'«a» dels Coloma.

I no és pas que pogués al·legar ignorància, car àdhuc en el cas que no ho hagués sabut li haurien dit els seus companys de litigi i els mateixos parents _la representació dels quals assumia en el procés_ que portaven els cognoms de Colón i Cardona. Els Cardona estaven emparentats amb els Coloma, uns i altres d'origen català, i emparentats des de temps antiquíssim en diverses formes i èpoques (97).

Ningú no obrí la boca respecte els drets dels Colom catalans. No és malícia i confusió premeditada? És clar que sí. Aquesta mala fe, però, no ha pogut impedir que avui la veritat s'obri pas. I cal convenir en què si bé els Colom no intervingueren en el procés del *«mayorazgo»,* n'hi hagué prou amb evocar llur nom per sembrar el pànic i el desconcert en l'ànim dels il·legítims candidats que es disputaven abraonadament la successió.

XII.IV - COLOMBO CONTRA COLOM UNA ALTRA INVOCACIÓ A COLOMO I COLOM (98)

El tercer dels debats entaulats entre el senyor de Cuccaro i Francesca Colom versà sobre la identitat o la incompatibilitat dels noms «Colon» i «Colombo».

Com de costum, el gran recurs testifical dels dos adversaris va ser el llibre que tantes vegades hem esmentat qualificant-lo d'«atribuït» a Ferran Colom Em refereixo a les «Historie del S. D. Fernando Colombo, nelle qualle s'ha particulari e vera relatione della vita e de' fatti dell'Ammiraglio D. Christoforo Colombo suo padre» (Venècia, 1571). Ja tindré ocasió de pronunciar-me sobre el caràcter d'aquest llibre heterogeni i ambigu. En aquest tercer debat, a més a més, es va fer apel·lació per tots dos litigants a diversos altres llibres i àdhuc a documents, més o menys autèntics, i en particular, per part de Francesca, al fals testament del 1498.

Les tesis desenrotllades, amb aquest motiu, davant dels jutges, van ser molt curioses. Segons el Baltasar, basat en les «Historie», Colombo i Colón era una mateixa cosa. L'almirall es digué primitivament Colombo, però després es canvià el nom en Colón, per espanyolitzar-lo.

I segons Francesca, passà tot el contrari, és a dir, Cristòfor es digué primerament Colón, però els genovesos li aplicaren el motiu «Colombo», el mateix que ja essent a Espanya havia repudiat, recobrant el seu veritable cognom (99).

Del text de la «Historie» se'n poden deduir totes dues tesis, encara que cal observar que en aquest llibre el canvi de Colón en Colombo sembla situat en època molt anterior al naixement del descobridor: de forma que havia d'haver-se efectuat en generacions pretèrites. _És que per a l'absurd i l'extravagància no hi ha límit de temps_.

La referida Francesca sortí encara amb una altra teoria més colossal, una mena de teoria filològica revolucionària que consistia a dir que «els Colón amb *n* eren perfectament originaris de Gènova i res més que de Gènova, essent tan genovès aquest cognom que tot repetint el ja dit en parlar dels escuts s'avança a llançar la següent afirmació:
«que jamás hubo en España Colón con n *al cabo».*

Transcriurem, literalment, un fragment del document oficial lliurat per la Secretaria del Consell d'índies:
«*N.° 1432.*—Y *en cuanto a lo que dice (Don Baltasar) que por el libro de Diego de Urbina, Rey de Armas que es, de los criados y vasallos de los Reyes Católicos, consta que las armas que tenya don Cristobal antes que descubriera las Indias, era una paloma plateada en campo de azul, es contra la verdad, porqué Urbina en su historia no dize tal, ni lo pudo dezir, conto de su testimonio parece, ni el que compuso el libro, que es antiguo no puso en el dicho libro las armas de gente forastera como lo era Don Christobal Colón, quando se hizo el dicho libro, y aun seria posible no estar en España el dicho Almirante entonces, sinó sólo estan en él las armas de los españoles, y lo que dice el capitulo de dicho libro es que los de Colom con* m *al cabo y no con* n *como lo tiene el nombre de Colón, traen una paloma por armas, y esos son aragoneses o Valencianos, y se llaman Colomas, que en su lengua Coloma es paloma, y esto es verdad, «porque en España jamàs hubo Colón con n al cabo, como son sus descendientes y hermanos del Almirante, y asi afirmar tan al descubierto una cosa tan falsa, por verdad, y presentarla por satisfacción de una cosa tan essencial en tan supremo tribunal es atrevimiento y demasia grande.»*
Traslladem als galleguistes la categòrica negació que suposa l'evidència dels Colón, amb *n,* a

Espanya: «jamás los hubo», segons Francesca Colom, néta de l'almirall.
Si s'examinen, però, les increïbles afirmacions de la referida senyora, es constata fàcilment que el que constituïa *atrevimiento y demasia grande* era, precisament, la seva actitud plena de tenaces confusions i equívocs.
No va ser pas Urbina qui digué que Cristòfor pertangué als Colom hispànics del segle XV, car va ser Don Baltasar qui va fer la identificació, però tampoc no confongué mai els dos cognoms Colom i Coloma, sinó, al contrari, establí sempre la corresponent distinció. I la preterició dels *catalans* quan es parla de «valencians i aragonesos» ja hem anotat quines causes tenia. L'existència dels Colom catalans no convenia als candidats a la successió.
I el més notable encara d'aquesta sèrie de confusions deliberadament volgudes és el cinisme amb què es contesta al Baltasar Colombo destruint la seva pretesa igualtat entre Colombo i Colón:
«*Y* conforme a esta verdad tan llana y clara *no se puede decir que Colón y Colombo es toda una cosa, porque son diferentes,* como tampoco se puede decir que Colón y Coloma lo es, *aunque tienen más similitud, i así lo es Negro y Negron, que son tambien genoveses, como en España tampoco lo son Ribera y Ribero, Gasca y Gasco, Valle y Avalle, Campo y Ocampo...»* I a tot això encara hi afegeix Francesca, acudint a la Bíblia, que fins Déu va distingir entre Abraham i Abram... I això ens prova que darrera aquest litigant hi havia un llicenciat en cànons.
Aquesta barreja informe arriba a un extrem grotesc, confonent axiomes elementals i recursos maliciosos de tota mena. *Sancho Panza* i *Gil Blas* en una sola peça.
Francesca reconeix que Déu distingí en Abraham dues personalitats per una sola lletra. Per què, doncs, ella s'entossudeix a no reconèixer que Coloma i Colom són

dues famílies perfectament diferenciades? Les seves declaracions en aquest sentit tenen una importància decisiva i han de ser considerades com la reconeixença involuntària de què els Colom, amb *m,* absents d'aquest famós procés, van ser els que el guanyaren moralment.

Respecte a la seva paradoxal tesi filològica dient que Colón és nom originari de Gènova, creiem que no val ni la pena de comentar-la, més encara si es té en compte que és presa del testament falsificat del 1498. L'al·legació de Francesca estava tan compenetrada i identificada amb aquest paper apòcrif que hem arribat a dubtar de si va ser el fals testament el que inspirà a la pledejant o bé si l'esmentat paper va ser fet per servir de base a la defensa. Aquest punt l'examinarem més extensament en un llibre pròxim.

Els fonaments de la tesi de Don Baltasar estaven constituits, llevat del text de la «Historie», per tres documentacions: una informació testifical feta a Itàlia, un grup de cartes extretes de l'arxiu dels Colom conservat al Convent de las Cuevas de Sevilla i un paper que anomenaren dels *Columbi,* a causa del seu contingut.

La informació testifical és una cosa enormement còmica: Els testimonis portats per Don Baltasar afirmen tots que, al seu entendre, Colón i Colombo és el mateix nom i que els hi sembla que l'almirall d'índies castellanitzà Colombo fent-ne Colón. Alguns testimonis, ultra la forta raó de què «els hi sembla» es basen també en què un bisbe espanyol havia profetitzat que un home anomenat Colón descobriria un altre món. Per això _dedueixen aquests testimonis_ Cristòfor va prendre el nom de Colón. Convinguem en què tot plegat fa riure.

El grup de lletres extretes de l'Arxiu de Cuevas de Sevilla, revesteix una mica més de seriositat. Copiem una altra vegada encara el famós «Memorial» format a la Secretaria

del Consell d'índies:
«N.° 1312.—Presenta assimismo (Don Baltasar) el titulo de estas cartas que se sacaron con citacion de partes del Archivo de Cuevas de Sevilla, que la una escrita en Portuguès al prendador dize: Al Almirante Christoval Colomo, mi señor. Y la otra dize el titulo: a don Diego Colombo, Virrey de las Indias, es del año 1523.»
És incalculable el caràcter d'aquestes breus línies donada la data que assenyalen. I de l'autenticitat de les cartes a què es refereixen no se'n pot dubtar, no sols perquè es trobaren a l'Arxiu de las Cuevas, sinó perquè ningú no podia tenir interès a fabricar-les. D'aquelles breus línies se'n desprenen dues conclusions molt importants: la primera és que fins el 1505 gairebé fins a la seva mort, l'almirall era conegut a Portugal amb el nom de *Colomo,* i això ens prova que aquest devia ser el nom que devia usar-hi abans d'aparèixer el 1486 a Andalusia. I segona: que mentre Cristòfor mai no va ser anomenat Colombo, al seu fill Jaume se li aplicà aquest cognom més d'una vegada, demostrant aquest fet que *Colombo* va ser una invenció posterior al propi Cristòfor.
Finalment, el paper «Columbi» està ben especificat en l'al·ludit «Memorial» del plet:
«*N.° 1178.—Item. pretende el dicho don Baltasar que los otros sus parientes escribian al Almirante, y que por cartas se trataban y reconocian, y para esto presenta un inventario de letra antigua, y es simple, y sin firma ninguna, del qual se aprovecha, de una partida que dize assi carta De li Columbi, fecha en Gènova el ano de mil y quatrocientos y no-venta y seis.»*
Com es pot veure sense gaire esforç, la pretesa prova era una farsa. No es tractava pas de cartes com les de l'Arxiu de las Cuevas, sinó d'un inventari fabricat, sense firma ni garantia de cap mena. Una falsificació més entre les cent a

què va donar origen aquest afer en aquella època, no venia d'aquí (100).

XII.IV - CONCLUSIONS QUE ES DESPRENEN D'AQUEST PLET DE LA SUCCESSIÓ

Fet aquest petit anàlisi dels principals punts del procés, convé anotar les conclusions que se'n dedueixen lògicament: Cap dels candidats que hi prengueren part no pogué provar llurs absurdes tesis, ni Don Baltasar que Colombo i Colom eren el mateix, ni Francesca que a Gènova hi hagué una família Colón, amb *n,* sorgida per miracle, sense parents ni avantpassats ni altres descendents que els de Cristòfor.

Don Baltasar _el Colombo arribat d'Itàlia_, reconegué que Cristòfor abans del descobriment es digué Colom, amb *m,* i que va tenir per armes nobiliàries les dels Colom hispànics _és a dir, catalans_; i Francesca no pogué oposar a l'existència d'aquests *Colom,* com ascendents del descobridor, altres raons que la confusió i l'equívoc.

Convé dir també que el Consell d'Índies evità el pronunciar-se sobre tots aquests punts. La seva sentència definitiva els deixà del banda, basant-se en què l'ordenació del «Mayorazgo» només es referia als descendents del fundador o als seus germans. De forma que l'ascendència de l'almirall i les branques col·laterals restaren excloses.

Per què més proves?

La causa dels Colom que jo proclamo ara, veié la llum ja fa tres segles i mig. Sorgí per ella mateixa, per obra i gràcia de la seva pròpia força, sense representants, ni fomentadors, ni interessats. Ben al contrari: malgrat ells. Es procurà evitar-la, s'intentà segrestar-la, escamotejar-la; se li posà una llosa al damunt. Però quedà viva. Podem aplicar aquí la cèlebre frase de Guyau:

«*La verité peut attendre. Elle restera toujours aussi jeune et elle sera toujours sûre d'étre un jour reconnue.*»

I aquest dia ha arribat ja per a l'origen de Colom.

CAPÍTOL XIII - LA ESTRANGERIA DE CRISTÒFOR I LA NACIONALITZACIÓ DE JAUME COLOM EL GRAN

Ocupem-nos ara, encara que sigui breument, del qualificatiu d'estranger donat al descobridor, del qual han volgut treure conseqüències sensacionals tota una sèrie d'historiadors més apassionats o ignorants que llestos i equànimes.

Em refereixo al qualificatiu de «extranjero» aplicat a Cristòfor en les partides de pagaments que li van ser fetes el 1487-88, i a la «carta de naturaleza» atorgada a Jaume Colom el gran, el 1504. Que aquests fets hagin estat adduïts en pro de l'estrangeria total a Espanya, per historiadors nord-americans, italians o francesos, es comprèn, car aquests homes de ciència no estan obligats a conèixer amb profunditat la història espanyola. Però que facin igual que ells, savis i erudits espanyols, és quelcom d'imperdonable.

Pel que fa a *l'estrangeria* de Cristòfor Colom, constatada en els rebuts lliurats a Andalusia, res més natural ni normal. La justifiquen raons de dret i de fet.

Catalunya, amb relació a Castella, el segle XV era un Estat perfectament estranger. Tenia un altre govern, unes altres lleis, unes altres Corts, unes altres institucions, un altre exèrcit, una altra marina. Completa independència entre els dos Estats. Una mera unió personal dels respectius sobirans en un matrimoni. Àdhuc respecte d'Aragó, Catalunya, si bé hi estava unida per la sobirania monàrquica, no era més que un Estat confederat, però autònom. Respecte a Castella, la independència tenia forma absoluta (101).

Això pel que fa al dret. De fet Catalunya tenia una altra llengua, uns altres costums, fins tradicions diferents, poc comerç amb Castella i menys contacte. Hi havia més

relacions entre Gènova i Castella que entre aquesta i Catalunya, sobretot a Andalusia.

Colom resultava, doncs, estranger, completament estranger, efectivament i legalment, a Còrdova. Els que, lleugerament, afirmin el contrari, s'atrevirien a dir que sota Carles V un alemany o un austríac no era estranger a qualsevol regne d'Espanya? Unió personal del monarca, separació dels Estats. A la mort d'Isabel àdhuc tornà la separació personal del seu monarca entre Castella i Aragó.
Què té, doncs, d'estrany el qualificatiu de les esmentades partides de pagaments? Sí. Té quelcom, però contra el pretès genovisme de Colom. Ara ho veurem.
Tots els que tenen costum de llegir documents castellans d'aquells temps saber perfectament que quan es refereixen a individus estrangers, «precisen» sempre llur exacta nacionalitat. Amèric Vespuci, florentí, Esteve Gómez, portuguès, etc, etc. Per als genovesos la regla era, si cap, més constant encara. En els documents colombins figuren precisament diversos genovesos que són a Castella i sempre són anomenats «genovesos», mai, vagament, «estrangers». Per què es va fer una excepció amb *Cristóbal Colomo?* Perquè hi havia interès en ocultar el seu origen. De no haver estat així s'hauria escrit «genovès» o «català». No hi ha rèplica possible.

I en el que fa refereència a la nacionalització d'en Jaume, es poden aplicar els mateixos principis. Però aquí encara s'hi pot trobar més i per no adonar-se'n cal que siguin cecs els que presenten aquest fet com un argument contra l'origen català de Colom.

La *«carta de naturaleza»* donada a Jaume Colom només serveix per al regne de Castella i no per als altres regnes

d'Espanya. Jaume ja era, doncs, espanyol, fora de Castella? Evidentment. Jaume, a més a més es naturalitzà castellà davant la perspectiva d'obtenir càrrecs eclesiàstics. Per quines raons? Perquè les lleis de Castella exigien la nacionalitat castellana _tal com sona_, castellana, per a l'exercici d'aquest càrrec. Els d'Aragó exigien, per la seva banda, l'aragonesa. La jurisdicció de Castella, després del descobriment, s'estengué a les índies. Encara a mig segle XVI un aragonès no era acceptat per a bisbe a Mèxic. El P. Miquel Mir, en un fullet ben conegut, ha posat en evidència aquesta legislació restrictiva (102).

Pot parlar-se encara de *l'«extranjería»* del descobridor o de la naturalització espanyola (sic) del seu germà Jaume?

CAPÍTOL XIV - LA PERSONALITAT DEL DESCOBRIDOR DINTRE ELS COLOM CATALANS

Si la veritat del cognom català Colom, com a genuí del descobridor i l'efectivitat del seu origen català han quedat definitivament provats, la determinació de la seva família i de la seva personalitat, sense ser positivament difícils, són dintre d'un criteri rigorós i científic menys avançat. De totes maneres n'és el suficient per poder arribar sense gaires dificultats a un resultat clar i positiu, per mitjà de la investigació als arxius espanyols; als catalans i aragonesos, sobretot.

La recerca d'aquesta determinació i les conclusions sòlides i segures, a què he arribat formen la segona part del meu estudi. La manca de temps, però, i el meu desig de donar a conèixer el més aviat possible a la intel·lectualitat catalana l'essencial del meu treball, m'obliguen a ser breu i a no donar, per tant, més que un resum ràpid d'aquesta part de l'estudi. Abans de fer-ho exposaré algunes consideracions.
Les principals, o millor, úniques fonts de la biografia i història de l'Almirall, han estat, i són, a manca d'altres, les «Historie» atribuïdes al seu fill Ferran i la «Historia de las Indias» de Fra Bartomeu de Las Casas. Per al meu objecte aquestes fonts es redueixen pràcticament a una sola perquè, amb molt poca diferència, Las Casas repeteix o còpia el que diu les «Historie». Aquest llibre, però, ha estat acusat _i no sense raó_ d'apòcrif en la seva major part. I és que, realment, només se'n coneix una versió italiana, publicada a Venècia el 1571, i fins a l'hora present han restat infructuosos tots els esforços que han estat fets per trobar l'original espanyol. D'altra banda, les «Historie» estan plenes de contradiccions, de moltes falsedats i de narracions sospitoses. L'historiador nord-americà Henry Harrisse en un treball molt ben documentat exposà el seu

criteri sobre l'obra en qüestió dient que, probablement, el traductor Alonso d'Ulloa havia adulterat el text primitiu espanyol. Més encara; posà en dubte que aquest text original espanyol hagués existit, inclinant-se a creure que va ser obra, no de Ferran Colom, sinó d'algun amic seu (103).

Les acusacions d'Harrisse _anteriors a la publicació de l'obra de Las Casas_ van ser atenuades quan es publicà l'obra d'aquest darrer.

No obstant això, va fer algunes reserves respecte algunes sospites que, en el fons, a l'obra de Las Casas es confirmaven també, sense que es pugui al·legar en aquest cas que havien pogut ser adulterades a Itàlia el 1571, ja que Las Casas, al escriure el seu llibre, les conegué indubtablement en la mateixa forma en què van ser publicades a Venècia (104).

Jo no m'adhereixo pas a aquesta conclusió. El meu criteri, encara que sembli audaç, és el de què la falsificació de les «Historie» va ser fet a Espanya mateix i abans que Las Casas conegués l'obra, durant el període que va de la mort de Ferran (1539) a les intervencions de Don Lluís Colom en projectes editorials i en el maneig dels papers i arxiu del seu avi. És sabut que l'esmentat Don Lluís _*el nét degenerat*_ com li diuen Harrisse, De Lollis i altres, estava enredat en tèrboles combinacions editorials relacionades amb la vida del descobridor, pretenent publicar obres pel seu compte i comunicant còpies i documents importants a espies del rei de Portugal, després d'haver-los refusat al Consell d'Índies (105).

Les «Histories són, doncs, en bona part falsejades. Les

raons d'aquestes falsificacions són les mateixes que inspiraren les del famós testament de 1498, és a dir, la invenció d'una fantàstica família genovesa que es digués, no Colombo, sinó *Colón,* sense més representants al món que Cristòfor, els seus germans i els descendents del primer.

És a dir, totes les adulteracions tenien per objecte, en el fons, defensar-se contra una possible i sempre temuda aparició dels *Colom,* molt més que dels Colombo, a qui se sabia sense parents i sense proves.

En aquestes condicions les «Histories no poden servir de font segura per a l'estudi de l'origen de l'Almirall. L'únic que pot fer-se és utilitzar-les com a guia, però com un indicador dubtós les dades del qual han de ser controlades curosament. És a dir, no poden rebutjar-se globalment perquè tanmateix contenen quelcom de veritat, però cal acollir-les amb certa desconfiança.

XIV.I - ELS FETS CONSTATATS DE LA VIDA DE COLOM ABANS DEL 1486

Aquest guia poc solvent l'he fet acompanyar en la meva recerca de les rares referències contingudes als autògrafs indiscutibles que es conserven de Colom. I tot això ho he depurat amb una severa crítica, valent-me d'altres documents autèntics, estranys als assumptes colombins.

Els fets colombins més importants, anteriors a 1846, que poden assenyalar-se per ser constatats són els següents:
1.er Colom va servir a les ordres de «René d'Anjou», duc de Provença aspirant al tron de Sicília i cap nominal de la revolució catalana contra Joan II en el darrer període d'aquest moviment.

2.ón Colom va arribar a Portugal en forma imprevista, com a nàufreg, a conseqüència d'un combat entre les naus de l'Almirall francès Coullon _batejat arbitràriament *Colombo* pels italians_ i unes naus genoveses.
3.er Com a conseqüència dels dos fets anteriors Colom formà part dels Corsaris, al servei de França, comanats per Coullon.
4.rt Després del naufragi en aigües portugueses, Colom emva prendre un viatge a les mars del Nord navegant més enllà d'Islàndia.

XIV.II - COLOM I RENÉ D'ANJOU

Els genovistes en particular i els italians en general no s'avenen a la veritat de què Colom servís a René d'Anjou. La «Historie» copia un fragment d'una carta del descobridor al Reis Catòlics, d'on es desprèn que Colom sortí de Marsella en persecució d'una nau Siciliana per ordre del rei «René» (106).

Com que les guerres que el d'Anjou sosva tenir a mitjans del segle XV contra la dinastia catalano-aragonesa de Sicília acabaren vers 1472 amb la victòria de Catalunya, resulta que aquests fets històrics són una tesi mortal per al genovisme, car el llaner Christoforo Colombo _si és que va existir el tal Christoforo_ exercia encara el seu ofici a Gènova en aquella data i seguia exercint-lo fins molt temps després (107). No és pot aplicar el cas a cap altre Colombo genovès, car de la catalogació feta de tots aquests Colombos no se n'ha trobat ni un que hagués estat en contacte amb René d'Anjou (108).

Però i els Colom catalans? passa tot el contrari. Durant tota la gran revolució de Catalunya contra Joan II i Joana

hi figuren diversos Colom:

El canonge Francesc Colom, diputat revolucionari, partidari de Pere de Portugal, successor de Carles de Viana com cap de la revolta; Guillem Colom... Del costat de Pere de Portugal passaren al del seu successor René d'Anjou o millor, si es vol, al del seu fill Joan de Calàbria, el qual va tenir el comanament efectiu a Barcelona. I, finalment, hi hagué en aquella època un Joan Colom, cavaller, personatge actiu, agent revolucionari a diverses ciutats del principat. Quan morí Joan de Calàbria, Joan Colom (o de Colom) va tenir el trist honor de ser un dels que portaren el fèretre (109).

Probablement no van ser pas els esmentats els únics Colom que serviren al d'Anjou. Per la seva acció conjunta en el mateix sentit polític pot presumir-se que formaven una gran família molt caracteritzada.

És per aquí que cal cercar el qui després va ser Cristòfor Colom. Descartat el canonge, resten en Guillem i, sobretot, en Joan, home d'acció, audaç i decidit. No sé la seva edat ni la seva condició. Trobo un Joan Colom, marí, a Barcelona, un segle abans... És que el Joan de 1470 va ser descendent del de 1345? Va ser també home de mar? Ho ignoro. Seria temerari identificar-lo amb Cristòfor, però repeteixo que és per aquí on cal efectuar les recerques.

El positiu és que hi ha un Joan Colom en contacte amb la casa d'Anjou, amb el brau soldat Joan de Calàbria, el 1470, és a dir, a la mateixa època en que Cristòfor va estar-hi igualment. Consigno el fet i per les raons esmentades no m'estenc en comentaris i comprovacions.

Cal, però, anotar un altre fet. Quan Colom tornà del seu primer viatge de descobriment es constatà que el seu germà Bartomeu, a qui feia anys que no veia, va arribar *procedent de França,* on servia a la filla de Lluís XI. Trobem sempre una relació amb les cases franceses, parents, amigues o aliades dels d'Anjou (110).

I no s'ha d'oblidar, finalment, que quan acabà la revolució catalana, molts dels vençuts, malgrat l'amnistia donada per Joan II, emigraren, alguns al costat del darrer cap revolucionari, el bastard de Calàbria, fill del Duc Joan i nét del rei René.

En aquestes pàgines històriques hi han elements per atansar-se a una conclusió.

XIV.III - EL NAUFRAGI EN AIGÜES PORTUGUESES

Els genovistes tampoc admeten el naufragi de Portugal i si n'hi ha alguns que l'admeten inverteixen els termes de la versió que sembla autoritzada per Colom o pel seu fill: que Cristòfor navegava al costat de l'almirall francès quan aquest, corsari del Rei, atacà les galeres genoveses davant del Cap Sant Vicens, l'agost de 1476. Durant el curs del combat la galera on anava Cristòfor topà amb una de genovesa, incediant-se totes dues i naufragant. El futur descobridor aconseguí salvar-se nedant (111).

Sens dubte, a les referències de les «Historie» i de Las Casas, respecte aquest combat i el naufragi, hi ha greus anacronismes i moltes confusions: es confon l'acció naval del 1476 amb una altra d'anàloga de lloc i circumstàncies del 1485. Es parla d'un colom*bo Júnior* _una altra invenció italiana_ enlloc de Coullon i a de les naus de 1476 es diu que eren venecianes _com ho van ser les de 1485_, per últim, es cita un llibre de Sabelico prenent-lo per un altre del mateix autor. Tots aquests errors són maliciosament volguts; almenys la major part. S'oculta que les naus del 1476 fossin genoveses perquè no es troba natural que essent Colom genovès _segons els genovistes, naturalment_, ataqués les naus dels seus compatriotes. La confusió del Colombo Júnior obeeix a la a la mateixa finalitat, car la qüestió era enredar la madeixa per deixar a la fosca la veritat dels fets. Igual que la de Coullon el qual era també Cazeneuve, potser Casanova, és a dir d'origen català com Colom. Finalment, l'error bibliogràfic sobre Sabelico va ser degut a l'aturdiment del falsificador de les notes de Ferran Colom (112).

El fons de la narració pot perfectament admetre's, car hi ha un valuós document que el confirma i el codicil de 1505-

1506. Els textos legals d'aquest document contenen una llista de pagaments, restitucions i lliuraments a efectuar, escrits de la mateixa mà de Cristòfor. Aquest document és autèntic. A la llista citada hi han diversos genovesos, dos dels quals, di Negro i Spinola, eren hereus immediats de dos dels contractants i caps de les naus genoveses atacades pels francesos al cap Sant Vicens.

D'aquesta coincidència de noms els genovistes n'han volgut treure un gran partit pretenent deduir que els pagaments ordenats pel descobridor eren conseqüència de relacions comercials entre Colom i aquells italians.

Si els que han imaginat aquesta versió haguessin llegit bé el document autèntic on Colom estableix les «mandas» al·ludides, s'haurien evitat de caure en l'error. Colom no ordena al seu fill el «pagament de deutes» d'ordre comercial o civil, sinó que en *lletra de la seva pròpia mà, signada en els moments solemnes de les reparacions i l'arrepentiment, li mana que lliuri determinades quantitats, però sense que els destinataris sàpiguen d'on vénen* (113).

Això vol dir que no es tracta de deutes comercials sinó de *restitucions vergonyants,* reintegres lligats amb la seva anterior vida de corsari que després, abans de morir, ha volgut reparar dignament.

La incertitud amb què Colom, en la llista esmentada, assenyala els beneficiaris, prova que no els conegué gaire i que la sola coneixença que hi hagué començà a Lisboa on quedaren els nàufregs genovesos al mateix temps que ell: *«...a Antonio Vaso, mercader genovès que solia vivir en Lisboa...» «...Baptista Espinola... por señas fué estante en*

Lisboa...» La moneda en què vol efectuar els pagaments és la portuguesa, mai la genovesa (114).

En resum: Colom, abans del descobriment, navegà per compte del d'Anjou, al servei de França. De què hi hagué corsaris catalans al costat de *René d'Anjou* n'hi han proves irrecusables. L'historiador d'aquest príncep, Lecoy de la Marche, home verídic i documentat, ho fa constar encara que, malauradament, no diu els noms d'aquests corsaris (115). Una bona investigació estic segur que els revelarà, i entre els que es trobin hi haurà un colom d'aquella època, evidentment *Colom* en català.

XIV.IV - COLOM A ISLÀNDIA I GROENLÀNDIA

L'últim fet que, seguint el mètode exposat, he pogut constatar és el del viatge de Colom a Islàndia i més enllà d'Islàndia. Els genovistes l'han negat perquè no encaixa, naturalment, amb les llegendes, forjades a l'entorn del llaner de Gènova, però és evident que entra perfectament en el quadro lògic que hem establert i seguit des del primer moment.

Segons el text de Las Casas i de les «Historie», Colom havia escrit certes notes respecte l'habilitat de diverses zones terrestres. Hi han proves per creure en l'existència d'aquests escrits. Els dos llibres esmentats copien la següent referència original de Cristòfor Colom:
«Yo navigué el año quatrocientos y setenta y siete en el mes de febrero ultra Tile isla, cient leguas: cuya parte austral dista, del equinocial setenta y tres grados, no sesenta y tres como algunos dizen. Y no está dentro de la línea que incluye el Occidente, como dize Ptolomeo, sino mucho más occidental. Y a esta isla que es tan grande como Inglaterra van los ingleses, con mercaderia, especialmente los de Vristol. Y al tiempo que yo a ella fuiz, no estava congelado el mar e aunque avia grandissimas mareas, tanto que en algunas partes, dos vezes al dia subia veinte y cinco braças y descendia otras tantas ...Es bien verdad que Tile la de Tolomeo, está donde él dice, y que a esto llaman los modernos Frislandia.» (116).

Els genovistes s'obstinen a no voler admetre aquesta referència, sobretot el tros on es dedueix que Colom havia estat a Bristol. Jo crec que ha de ser admès o rebutjat íntegrament i penso que hauria d'admetre's, car no es pot veure per quina raó els adulteradors haurien interpolat un passatge com aquest que no compromet en res ni la na-

cionalitat ni l'origen de Colom.

El problema està en la interpretació dels noms donats per Colom. Si, com Vignaud i altres, s'identifica en aquell passatge, Frislandia amb Islàndia, la frase no té sentit. Però, si com molts geògrafs eminents, es veu en Frislandia el grup de les illes Feröe, la cosa canvia d'aspecte: aquesta serà la Tila de Tolomeo, i Islàndia la Tila de Colom (117). S'ha objectat que la distància d'Islàndia assenyalada per Colom significaria cinc graus, la qual cosa portaria la navegació de Colom a 78 graus de latitud nord, en plena mar àrtica; cosa absurda! diuen els observadors al·ludits.

Però és que Colom no especifica que aquesta distància fos en latitud; podria ser en longitud i això es desprèn de la frase l'esperit de la qual es capte sobretot de la situació occidental d'Islàndia. De forma que és a Groenlàndia on devia anar a parar, el 1477 el futur almirall.

Uns estudis realitzats, durant aquests darrers anys, per diversos investigadors, entre els quals figura el director de la Biblioteca de Conpenhague Mr. Sofus Larsen, han portat a noves constatacions veritablement sorprenents (118).

Dels estudis de Larsen i d'altres resulta que l'any 1476 (el mateix del text Colombí) el rei de Dinamarca, Cristian I, envià a les costes de Groenlàndia, a petició del rei Alfons V de Portugal, una expedició comanada pels capitans Pining i Polhorst, en la qual hi havien alguns marins portuguesos. La coincidència de dates i el testimoni del passatge transcrit porten a creure que Colom va prendre part en aquella expedició.

Circumstància més extraordinària encara: al globus terrestre de Frisius Mercator, del 1537, hi ha una inscripció amb el pilot danès «Joan Scolvus» com arribat a la costa de Groenlàndia el mateix any de 1476.

I en el mateix globus hi ha la referència d'una temptativa de navegació dels portuguesos vers Orient, cercant un estret per les mars àrtiques. Mapes posteriors modifiquen el nom del *Joan Scolvus,* fent-lo *Skolnus, Kolmo* i àdhuc *Colonus.* Això pot ser degut a defectes de l'ortografia danesa en copiar el nom llatí d'un pilot que va prendre part en l'expedició del capità Pining, el qual va aixecar el mapa de l'expedició. Jo afirmaria que en lloc d'aquest Joan Scolvo podria posar-se perfectament *Joan Colom.*

Aquest Joan Colom, però, en tornar a Portugal canvià de nom i passà a ser *Cristo-ferens Colomo.*
Segurament es va dissimular tant com pogué mentre arrodonia el pla que havia concebut en el seu viatge a les terres nòrdiques: l'anada a Orient per Occident.

El nom Cristo-ferens pot ser una clau.
El rei de Dinamarca es deia Cristian i l'anterior s'havia dit Cristofer. A Islàndia i a l'ampar del rei Cristian, és on Joan Colom, l'antic llegidor de Llull, va tenir la idea del descobriment. Als seixanta i més graus de latitud nord hi havia terres occidentals, però gelades i estèrils. Si molt més al sud es navegava sempre vers l'Occident es trobaria la prolongació meridional d'aquestes terres, però ja lliures de llur capa de gel. Colom es va fer, segurament, aquest raonament però necessitava més dades sobre la possibilitat d'aquesta terra i de la navegació per anar-hi. Colom va trobar aquestes dades a Portugal.

Joan Colom, nom de gent de mar catalana, Joan Colom, «nebot» de Coullon, Joan Colonus el pilot de Groenlàndia...

Jo estic convençut _mentre no em provin el contrari_ que Xristo-ferens Colom, el que va descobrir l'Amèrica, va ser un català que es digué *Joan Colom.* Perdonem, doncs, el que va ser corsari, potser per santa rebel·lia, i admirem i beneïm el descobridor.

NOTES EXPLICATIVES

A. - *Els Coloma, des de mitjans segle XV, van estar al servei dels reis d'Aragó, mantenint-se fidels durant el moviment català. El pare de Joan de Coloma emigrà de Catalunya al regne de València i aquest mateix Joan, abans de ser secretari de Ferran el Catòlic, ho va ser de Joan II. (Vegi's Azenedo C. i Serrano Sanz: obres citades a les notes bibliogràfiques) .*

B. - *Tot porta a creure que Ferran el Catòlic estava més interessat que en Colom a què aquest amagués el seu nom. Ferran va heretar la duplicitat del pare i l'esperit intrigant de la mare. Considerà a Colom com un rebel i el tractà sempre amb desconfiança.*

C.- *És curiós de trobar a Holanda, en el segle XVI, un Jacques Colom, autor d'un gran atlas marítim, guia de navegants. Es tracta d'una obra notable tant pels coneixements que demostra com per la seva excel·lent execució. «La torche flamboyante des mers». Amsterdam,* 1629: *trad. francesa.*

D. - *Malgrat l'evidència de la falsedat del pretès inventari de què es valgué Don Baltasar per fer creure en les cartes dirigides a Colom pels Columbi de Gènova en 1496, Staglieno i Belgrano en la «Introduzione» als documents colombins (Raccolta - Segona part - volum I - pàg. 50) pretenen que es tracta de cartes «custodiades a la Cartoixa de las Cuevas de Sevilla». La sofisticació no pot ser més audaç, car està provat claríssimament que a Colom no se l'anomenà mai Colombo (en vida s'entén) i les falsificacions dels de Cuccaro i altres han estat descobertes de forma que no queda lloc a dubtes. A més a més, àdhuc en el cas que les preteses cartes haguessin existit, haurien servit per trobar que els Colombo de Gènova ja pretenien el 1496 passar, sense cap fonament, per parents de l'almirall.*

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

1. F. Colombo (Ferran Colom) «Historie». Venècia 1571.
2. Fra Pere Simón: Primera parte de las Noticias historiales de la Conquista de Tierra Firme. Cuenca 1626.
3. García de la Riega. (C.) *Colón Espanol,* su origen y su patria. «Conferència sobre el mateix tema a la Societat de Geografia de Madrid». Vegi's «Butlletí». 1898.
4. M. F. de Navarrete. Colección de viajes y descubrimientos que hicieron por mar los españoles. Madrid 1825. Volum II.
5. Cap. dels Reis Catòlics amb Colom. Granada (1493) Navarrete. Vol. II.
6. Un ex. de la Biblioteca Ambrosina de Milà reproduït en facsímil per Thacher (R.): Christoforus Columbus. New-York 1903.
7. Carta del Duc de Medinaceli al Cardenal Gonzàlez de Mendoza. Datada a Cogolludo el 19 de maig 1493.
8. Oviedo: Historia Gral. de las Indias, Sevilla 1535. Barros: «Dècada primeira da Àsia» Lisboa 1532.
9. García de la Riega.
10. Calzada Rafel: «La patria de Colón», Buenos Aires. 1920.
11. Ramírez de Arellano (R.) Boletín R. Acadèmia de la Historia. Vol. 37, pàg. 461.
12. Sagarra: «Sigilografia catalana», Barna.
13. Zurria: «Anales de Aragón», part primera, llibre 2, cap. 46.
14. «Repartimiento del reino de Valencia», Bofarull. P. Col·lecció de documents inèdits de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Vol II.)
15. Capmany: «Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona». Madrid, 1779.

16. Bofarull i Sans: «Antiga marina catalana». Barcelona 1898.
17. Bofarull (P.): «Alçament de Catalunya». Col. de documents inèdits de l'Arxiu general d'Aragó. Vols. 14 a 16.
18. Id.
19. Campaner i Fuertes. Cronicón Mayoricense - Palma 1881.
20. Id., íd.
21. Id., íd.
22. Quadrado (J. M.). «Forenses i ciudadanos». Mallorca 1847.
23. Sánchez i S. «Catálogo de pintores valencianos». Cita de Serrano Sanz en el llibre de la 24.
24. Serrano Sanz (M.): «Orígenes de la dominación española en Amèrica». Vol. I. Nueva col. de escritores. Madrid 1918.
25. Altolaguirre: «Colón Español?» Madrid 1923.
26. Madoz (P.): «Diccionario geográfico estadistíco». Madrid.
27. Fernàndez Duro: «Los cartógrafos mallorquines», A. Dolceti, Jafuda Crespi... «Boletín» de la Societat geogràfica de Madrid. Vol. 31.
28. Harrisse: «Christophe Colom, sa vie et son oeuvre» París 1884.
29. Navarrete: Col·lecció esmentada, vol. II.
30. García A. de Torres. «Libro de linajes de España». Manuscrit de la Biblioteca Nacional de Madrid, segle XVI.
31. Respecte dels, «cavallers» vegi's Madramany i Calataiud. «Tratado de la Nobleza de la Corona de Aragón». València 1788.
32. Oviedo: «Historia...», Llibre II, cap. VII Els «Cartularis» de París i Gènova que no són completament idèntics han estat reproduïts en facsímil. El de París va

estar també a Gènova d'on va ser portat a França. Com anà a Gènova? Hom parla d'una tramesa de Colom a Nicolau Oderigo el 1502; però es tracta d'una falsedat, car els «cartularis» van ser segurament sostrets o comprats a Espanya a mitjans del segle XVI, època de les falsificacions i enganys. Respecte al nou escut de Colom no hi ha garantia d'absoluta autenticitat.

33. Ducs de Alba: «Autógrafos de Colón». Madrid 1892.

34. Harrisse: Autographes rècemment dècouverts.

35. Briquet (C. M.): Les «filigranes». Genève 1907. Bofarull i Sanz: L'heràldica en les filigranes. «Memòries de l'Àcadèmia de Belles lletres de Barcelona».

36. Cristophe Colomb. Vol. II, pàg. 176.

37. Id., íd., pàg. 276.

38. Piferrer (F.): «Nobiliario de los reinos y senoríos de España». Madrid 1857-61. Vol. III.

39. Azevedo Coutinho i Bernard: «Genealogie de la famille des Coloma. Anvers, 1778.

40. Entre els conqueridors d'Amèrica hi hagueren canvis més audaciosos: Rodrigo Ordóñez es deia Ximenes, en realitat. Diego de Almagro va ser fill de Montengo. Vegi's Medina: Colección de documentos inéditos de Chile. Vol. VI.

41. Garma i Duran F.: Adarga catalana. Barna 1753.

42. Tarafa: «Crònica de los caballeros catalanes» Còpia del segle XVII. Bibl. Mazarine, de París.

43. Harrisse: «Don Fernando Colón historiador de su padre». Sevilla 1871. El mateix en francès, París 1872.

44. Original de la Biblioteca colombina de Sevilla; Vegi's també Harrisse: «Lettres de Ch. Colomb». París 1893. Tirage de 10 exemplaires.

45. Harrisse: Cita anterior. Vegi's també Bibliotheca Americana. New-York 1869-72.

46. Hain: «Repertoire bibliografique». París 1826. Vol. I.

47. La casa francesa «Maisonneuve» va fer igual edició en facsímil, però les notes M.K. només són a l'edició londinenca.
48. De Lollis (G.): «Scriti di Colombo». Roma 1894.
49. Id. íd.
50. García de la Riega, Calzada, «pamflets citats».
51. Cartas de Indias, publicadas pel Ministeri de Foment. Madrid 1877.
52. Duquesa de Alba: Autógrafos de C. Colón. Madrid 1892. Nuevos Autógrafos de Colón. Madrid 1902.
53. Id íd., pàg. 21.
54. Oviedo i Valdés. Obra citada.
55. Navarrete. Col·lecció esmentada i Raccolta colombiana. Part primera. Scriti di Colombo. De Lollis.
56. Vegi's capítol XI del llibre.
57. Cartas de Indias.
58. Pasqual va fer altres publicacions sobre Llull, però les citades són les principals.
59. Pasqual. Obres citades. A més a més Pobal J. H. «Caractère et origines des idèes du bienheureux R. Llull». Toulouse. Keicher. Raimundus Lullius. Munster 1902.
60. Gaston Paris: «Compte rendu de l'estudi de Bofarull sobre el testament de Llull», Rve. Historique 1897.
61. Boletín de la Sociedad Arqueològica Luliana. Palma 1915. Tractat de pau entre el rei de Mallorca i Bugia. 1312. Publicat per E. Aguiló.
62. Duquesa de Alba. Autògrafs de Colom.
63. Pasqual. Obres ja citades.
64. Id. íd.
65. Carta als reis catòlics, 7 de juliol de 1503.
66. R. Llull. Liber de contemplatione. Cap. 157.
67. Pasqual: «Descubrirniento de la aguja nàutica». P. Ricard Cappa: «Colón y los Españoles». Madrid.
68. Littre et Heaureau: Histoire Literaire de France. Vol.

29.
69. Vegi's carta de Colom als reis catòlics de 6 de Febrer 1502, ja citada. Llull: Ars navigandi. Weyler i Lonisa. Llull juzgado por sí mismo. 1866.
70. Pasqual: La vida de Llull, ja citada.
71. Bofarull i Sans: El testament de Llull i l'escola luliana a Barna. Barcelona 1896.
72. Es feren edicions de Llull a Itàlia, França, Espanya i Alemanya, encara que algunes se li atribuisin erròniament.
73. Fita: Escritos de Fra Bernal Boyl y cartas inéditas de Arnaldo Deus. Boletín de la Real Academia de la Historia. Vol. 19, any 1891.
74. Cappa P. R.: Obra citada.
75. Villanueva, Jaime: Viaje a las Iglesias de España. Vol. 17.
76. Sàinz de Baranda: España Sagrada. T. 47.
77. Codicil de Colom. Navarrete. T. II.
78. Harrisse. Obra citada sobre Fernando Colón.
79. Real Provisión dirigida al Corregidor de Córdoba. Valladolid 1523.
80. Codicil de Colom. Navarrete.
81. Navarrete, ja citat; T. II.
82. Harrisse. Cristóbal Colomb.
83. Navarrete. T. II, pàg. 333.
84. Las Casas: «Historia de las Indias», vol. I.
85. Asensio J. M.: «En quin any morí Colom?» Sevilla 1881 i «Cristóbal Colón», Barcelona 1888.
86. Duquesa d'Alba: «Nuevos autógrafos de Colón».
87. Sumari del que conté el memorial de l'Estat de Veragua. 1607. Ex. de la Biblioteca Nacional de París.
88. Duquesa de Alba: Nuevos autógrafos. .
89. Memorial del pleyto...
90. Dognée: La signature de Christophe Colomb. Bol. de la R. A. de la Historia. Madrid.

91. Navarrete: T. II, ja citat.
92. Memorial del pleyto.
93. Harrisse: Ch. Colomb. T. I.
94. Id.
95. Id.
96. Azevedo Coutinho: (obra citada).
97. Azevedo Coutinho: Genealogie des Coloma (ja citada)
98. Memorial del pleyto. Números 1351 a 97.
99. És curiós de veure que Francesca arribi a dir que el nom Colombo no agradava gaire a Colom.
100. No hi han documents autèntics que comprovin que els Colombo genovesos escriguessin a Colom.
101. Altamira (R.) diu: «sentían recelo los catalanes contra los reyes de Aragón desde el advenimiento de la casa de Castilla con Fernando I, por el origen «extranjero» de ella y por el supuesto ideal absolutista de aquél monarca». I després afegeix: «los aragoneses y catalanes consideraban _i aquesta consideració durà segles_ como extranjeros a los castellanos, es decir, a los que pertenecían al reino de León y Castilla. Notàbase incluso en las iglesias con motivo de las prohibiciones de los beneficios a los extranjeros. Historia de España. T. II.
102. Mir (P. Miquel): Influencia de los aragoneses en el descubrimiento de Amèrica. Mallorca 1892.
103. Harrisse. Obra citada.
104. D'Avezac, A.P.; Asensio, J. M.
105. Vegi's De Lollis, Scriti di Colombo. L'autorització demanada per Lluís Colom per publicar el seu llibre, que no va arribar a publicar. Vegi's també la forma amb què Almeida, agent de Portugal, obva tenir còpia de Colom sobre la línia de demarcació hispano-portuguesa.
106. Historie. Ferran Colom, cap. IV. Las Casas, Historia de las Indias.
107. Harrisse, Vignaud, Ruge. Obres citades.

108. Harrisse: C. Colom. T. II, apèndix.
109. Bofarull i M.P.: col. de documents inèdits... Alçament de Catalunya, T. 14 a 16.
110. Expedient format per B. Colom. Granada 1500. 111. F. Colom: Historia, cap. V.
112. Ruy de Pina: Crònica do rei Alfons V, cap. 194. Colleçao de livros inèditos de historia portugueza. Lisboa. 1790. T. I.
113. Testament de Colom. Navarrete, ja citat.
114. Alguns autors creuen que es va seguir a Lisboa per part dels damnificats un procés judicial en el que pogué ser acusat Colom.
115. A. Lecoy de la Marche: Le Roi René. París 1873.
116. Las Casas: Historia de las Indias.
117. Vignaud, étude critique sur la vie de Colomb avant de sa découverte. Paris 1904. Buache, Forsterr, etc. i altres geògrafs identifiquen Islàndia amb les illes Feröe.
118. Larsen: Journal de la Société américaniste de París: nouvelle sèrie, T.18 - 1926. La dècouverte de l'Amérique vingt ans avant C. Colom.